

NJË ANALIZË LIGJORE E INSTITUTIT TË PARASHKRIMIT SIPAS SË
DREJTËS NDËRKOMBËTARE PENALE DHE LEGJISLACIONIT
SHQIPTAR.

ENXHI TAFANI

Temë e dorëzuar në përputhje të plotë të kërkesave për gradën Master i Shkencave në
Drejtësi.

UNIVERSITETI EPOKA

2023

APPROVAL PAGE

Student Name & Surname: Enxhi Tafani.

Faculty: Faculty of Law and Social Sciences.

Department: Department of Law.

Thesis Title: Një analizë ligjore e institutit të parashkrimit sipas së Drejtës Ndërkombëtare Penale dhe Legjislacionit Shqiptar.

A legal analysis of the institute of the prescription in International Criminal Law and Albanian Legislation.

Date of Defense:

14.07.2023

I certify that I certify that this final work satisfies all the legal requirements as a Master Thesis for the degree of Master of Science in Law.

Dr. Niuton MULLETI
Acting Head of the Department

This is to certify that I have read this final work and that in my opinion it is fully adequate, in scope and quality, as a Master Thesis for the degree of Master of Science in Law.

Dr. Alba GËRDECI
Supervisor

Examination Committee Members

Title / Name & Surname

Affiliation

Signature

1- Dr. Alba GËRDECI

EPOKA University

2- Dr. Niuton MULLETI

EPOKA University

3- Dr. Mirgen PRENÇE

EPOKA University

NJË ANALIZË LIGJORE E INSTITUTIT TË PARASHKRIMIT SIPAS SË DREJTËS NDËRKOMBËTARE PENALE DHE LEGJISLACIONIT SHQIPTAR.

ABSTRAKT

Parashkrimi i përgjegjësisë së veprës penale në të drejtën ndërkombëtare është një çështje komplekse dhe e diskutueshme që kërkon analizë të kujdesshme. Instituti i parashkrimit i referohet afatit kohor brenda të cilit një vepër penale mund të ndiqet ose dënohet. Ky është një parim i rëndësishëm i ligjit penal që shërben për të siguruar që drejtësia të vendoset brenda një afati të arsyeshëm dhe për të parandaluar abuzimin e proceseve ligjore.

Zbatimi i parashkrimit të përgjegjësisë penale në kontekstin e së drejtës ndërkombëtare, vazhdon të jetë një problematikë në ditët e sotme. Kjo për shkak se krimet e rënda si gjenocidi, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës mund të mos jenë subjekt i parashkrimit për shkak të peshës së tyre dhe nevojës për të siguruar që përgjegjësit të vendosen para drejtësisë.

Ky punim ofron një pasqyrë të institutit të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare, duke përfshirë qasjet e ndryshme të ndërmarra nga gjykatat ndërkombëtare. Ai shqyrton tensionet ndërmjet parimeve të drejtësisë, llogaridhënies dhe sigurisë ligjore që mbështesin debatin për parashkrimin e veprave penale. Punimi diskuton gjithashtu ndikimin e parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të vënë përpara përgjegjësisë autorët e krimeve ndërkombëtare.

Rëndësia e punimit qëndron në ofrimin e njohurive mbi sfidat dhe mundësitë e paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare, duke kontribuar kështu në zhvillimin e një qasjeje të qëndrueshme dhe parimore që mbështet vlerat e

drejtësisë dhe llogaridhënies. Ai ofron një kontribut lidhur me përditësimin e literaturës kombëtare dhe qëndrimin e Shqipërisë ndaj parashkrimit të veprave penale në të drejtën penale ndërkombëtare.

***Fjalë kyçe:** parashkrimi, veprat penale, e drejta penale ndërkombëtare, afati kohor, gjykatat ndërkombëtare.*

A LEGAL ANALYSIS OF THE INSTITUTE OF PRESCRIPTION IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW AND ALBANIAN LEGISLATION.

ABSTRACT

The prescription of criminal liability in international law is a complex and controversial issue that requires careful analysis. The statute of limitations refers to the time frame within which a criminal offense can be prosecuted or punished. This is an important principle of criminal law that serves to ensure that justice is done within a reasonable time and to prevent abuse of legal processes.

However, there is continuous discussion regarding how the statute of limitations for criminal responsibility should be applied in the context of international law. This is because serious crimes such as genocide, crimes against humanity and war crimes may not be subject to the statute of limitations due to their gravity and the need to ensure that those responsible are brought to justice.

This paper provides an overview of the statute of limitations in international criminal law, including the different approaches taken by international courts. It examines the tensions between the principles of justice, accountability and legal certainty that underpin the statute of limitations debate. The paper also discusses the impact of the statute of limitations on the ability of international criminal justice to bring perpetrators of international crimes to justice.

The importance of the paper lies in providing knowledge on the challenges and opportunities presented by different approaches to limitation in international criminal law, thus contributing to the development of a sustainable and principled approach that supports the values of justice and accountability. It offers a modest contribution regarding the updating

of national literature and Albania's attitude towards the prescription of criminal offenses in international criminal law.

Keywords: *prescription, criminal offences, international criminal law, time limit, international courts.*

MIRËNJOHJE

Dëshiroj të shpreh mirënjohjen dhe vlerësimin tim më të thellë për personat që kanë mbështetur dhe kontribuar në përfundimin e tezës sime. Para së gjithash, u jam jashtëzakonisht mirënjohëse miqve të mi Deborah, Eda, Edon, Dea, Pamela, Krisneva, Amelda, Anisa dhe Enkelejda për mbështetjen e tyre gjatë gjithë këtij rrugëtimi. Inkurajimi, motivimi dhe gatishmëria juaj kanë qenë të paçmueshme për mua. Një falenderim tejet te vecantë ja kushtoj personit që ka qënë në cdo moment me mua gjatë këtyre 5 viteve, Gledisit.

Dëshiroj gjithashtu të falënderoj udhëheqësen time, për mbështetjen profesionale të ofruar për përfundimin e temës. Udhëzimet dhe komentet e të së cilës kanë qenë të rëndësishme në cilësinë e punimit tim. Për më tepër, dëshiroj të falënderoj ndihmën dhe mbështetjen e ofruar nga pedagogët gjatë këtyre viteve të cilët kanë luajtur një rol të rëndësishëm në edukimin tim.

Së fundi, dëshiroj të shpreh vlerësimin tim më të thellë për familjen time për inkurajimin dhe besimin në aftësitë e mia. Mbështetja juaj ka qenë një frymëzim për mua.

U jam mirënjohëse.

DEKLARATA

Deklaroj se ky Projekt i Diplomimit, i titulluar Një analizë ligjore e institutit të parashkrimit sipas së Drejtës Ndërkombëtare Penale dhe Legjislacionit Shqiptar”, bazohet në veprën time origjinale, përveç citimeve të cilat janë pranuar siç duhet. Gjithashtu deklaroj se kjo tezë nuk është dorëzuar më parë apo njëkohësisht për dhënien e asnjë diplome, në Universitetin Epoka, në ndonjë universitet apo institucion tjetër.

Enxhi Tafani

Data: 19 Qershor 2023

TABELA E PËRMBAJTJES

APPROVAL PAGE E MIRATIMIT	2
ABSTRAKT	iii
A LEGAL ANALYSIS OF THE INSTITUTE OF PRESCRIPTION IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW AND ALBANIAN LEGISLATION	v
ABSTRACT	v
MIRËNJOHJE	vii
DEKLARATA	viii
HYRJE	1
Instituti i parashkrimit dhe rëndësia e tij	1
Qëllimet e punimit	2
Përfitimet e trajtimit të temës	3
Pyetjet kërkimore	3
Metodologjia e punimit	3
KAPITULLI I	5
KONCEPTET KRYESORE MBI TE DREJTEN PENALE NDËRKOMBËTARE	5
1.1. Koncepti i së drejtës penale ndërkombëtare	5
1.2. Historiku i zhvillimit dhe evoluimit të veprave penale në fushën e të drejtës penale ndërkombëtare	7
1.3 Krijimi, roli dhe organizimi i Gjykatës Ndërkombëtare Penale	9
1.4 Parimet e ndjekura mbi veprat penale në të drejtën ndërkombëtare	11

1.5 Procedura e lidhur me ndjekjen e veprave penale në të drejtën ndërkombëtare penale	12
1.6 Sfidat e lidhura me veprat penale në të drejtën penale ndërkombëtare	14
KAPITULLI II.....	17
PARASHKRIMI I VEPRAVE PENALE NË TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE	17
2.1. Instituti i parashkrimit të veprave penale.....	17
2.2. Konventat dhe parashikimet e tyre mbi parashkrimin e veprës penale	18
2.3. Parashikimet ligjore në të drejtën ndërkombëtare mbi parashkrimin e veprave penale.....	20
2.4. Identifikimi i problematikave mbi parashkrimin e veprës penale lidhur me qasjen e shteteve	23
KAPITULLI III.....	26
PARASHKRIMI I VEPRAVE PENALE SIPAS REPUBLIKËS E SHQIPËRISË ...	26
3.1. Instrumentat e ratifikuara nga Republika e Shqipërisë mbi veprat penale ndërkombëtare.....	26
3.2. Parashikimet e brendshme ligjore në Republikën së Shqipërisë mbi ndjekjen dhe parashkrimin e veprave penale	27
3.3. Bashkëpunimi dhe ndërveprimi në luftimin dhe ndjekjen e veprave penale ndërkombëtare.....	29
3.4. Sfidat e lidhura me ndjekjen dhe parashkrimin e veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri	30
DEBATI MBI PARASHKRIMIN E VEPRAVE PENALE NË TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE BAZUAR NË PRAKTIKË.....	33
4.1. Raste praktike mbi parashkrimin e veprave penale në të drejtën ndërkombëtare penale.....	33
4.2. Debati për parashkrimin në të drejtën penale ndërkombëtare	35
4.3. Ndikimi i parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të mbajtur përgjegjës autorët e krimeve ndërkombëtare.....	37
4.4. Mundësitë e paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare.....	38
PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME	41
REFERENCA	44

HYRJE

Instituti i parashkrimit dhe rëndësia e tij

Në të drejtën penale ndërkombëtare, parashkrimi është një temë shumë e diskutueshme dhe problematike. Parashkrimi ka të bëjë me afatin kohor brenda të cilit duhet të fillojë ose të përfundojë procedura penale dhe ka ndikime të rëndësishme mbi aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të vënë përpara përgjegjësisë autorët e krimeve ndërkombëtare. Debati mbi parashkrimin e veprave penale në të drejtën penale ndërkombëtare është kompleks dhe i shumëanshëm, duke përfshirë një ekuilibër delikat midis parimeve të drejtësisë, llogaridhënies dhe sigurisë juridike. Ky punim synon të ofrojë një analizë të thellë të institutit të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare, qasjet e ndryshme ndaj këtij instituti dhe ndikimin që ai ka në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të arritur qëllimet e saj.

Gjykata Ndërkombëtare Penale (GJNP) ka vendosur se nuk ka parashkrim për krimet më të rënda, duke përfshirë gjenocidin, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës. Kjo pasqyron njohjen nga komuniteti ndërkombëtar se këto krime janë të një rëndësie të tillë që nuk duhet të ketë kufizim kohor për ndjekjen e tyre.

Megjithatë, në raste të tjera, zbatimi i këtij instituti mund të jetë i përshtatshëm. Për shembull, në rastet e piraterisë ose krimeve të tjera të kryera në det të hapur, mund të jetë e vështirë për të mbledhur prova ose për të kapur të dyshuarit dhe mund të jetë e nevojshme të zbatohet një afat kohor për ndjekjen penale.

Analiza e parashkrimit të përgjegjësisë penale në të drejtën penale ndërkombëtare nxjerr në pah rëndësinë e balancimit të konsideratave praktike me interesat e drejtësisë. Ndërsa parimi i parashkrimit shërben për të siguruar që proceset ligjore të mos abuzohen, ai duhet të zbatohet në një mënyrë që merr parasysh peshën e krimit dhe nevojën për të siguruar që përgjegjësit të vihen para përgjegjësisë.

Statuti i Romës është përfshirë në të drejtën e brendshme shqiptare dhe vendi është anëtar i Gjykatës Ndërkombëtare Penale (ICC). Përpjekjet e ICC-së për të ndjekur krimet ndërkombëtare si gjenocidi, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës kanë marrë mbështetje nga Shqipëria. Në vitin 2016, Shqipëria ratifikoi Amendamentet e Kampalës në Statutin e Romës, të cilat shtuan krimin e agresionit në juridiksionin e GJNP-së. Kodi Penal i Shqipërisë nuk parashikon një parashkrim për krimet ndërkombëtare. Qëndrimi i Shqipërisë ndaj parashkrimit të veprave penale në të drejtën penale ndërkombëtare është në përputhje me parimin e drejtësisë dhe llogaridhënies ndërkombëtare. Vendi ka treguar përkushtimin e tij për të siguruar që përgjegjësit për krimet ndërkombëtare të vihen para përgjegjësië, pavarësisht nga koha që ka kaluar nga kryerja e krimeve.

Qëllimet e punimit

Qëllimi i temës është të jap një pasqyrë të institutit të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare dhe të ofrojë një analizë gjithëpërfshirëse të këtij institutit duke përfshirë qasjet e tij të ndryshme dhe implikimet që ka në aftësinë për të mbajtur përgjegjës autorët e krimeve ndërkombëtare. Tema diskuton gjithashtu ndikimin e parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të vënë përpara përgjegjësië autorët e krimeve ndërkombëtare dhe thekson sfidat dhe mundësitë e paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare. Gjatë trajtimit të kësaj teme shqyrtohen qasjet e ndryshme të ndërmarra nga gjykatat ndërkombëtare për çështjen e parashkrimit. Tema synon të kontribuojë në diskursin më të gjerë mbi parimet e drejtësisë dhe llogaridhënies, të cilat janë vlera themelore të sistemit juridik ndërkombëtar duke siguruar njohuri për zhvillimin e një qasjeje të qëndrueshme dhe parimore ndaj parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare.

Rëndësia e trajtimit të temës së parashkrimit të veprës penale në të drejtën penale ndërkombëtare nuk mund të nënvlerësohet. Çështja është e një rëndësie kritike për funksionimin e drejtësisë penale ndërkombëtare, pasi ajo ndikon drejtpërdrejtë në aftësinë e gjykatave ndërkombëtare. Duke qënë se kjo çështje ka qënë objekt i debateve të rëndësishme, qasje të ndryshme që janë marrë nga gjykatat ndërkombëtare. Prandaj, një analizë gjithëpërfshirëse e çështjes është e nevojshme për të siguruar qartësi dhe koherencë në debat.

Përfitimet e trajtimit të temës

Së pari, tema do të ofrojë një pasqyrë gjithëpërfshirëse të institutit të parashkrimit dhe qasjeve të ndryshme të ndërmarra nga gjykatat ndërkombëtare, duke kontribuar kështu në një kuptim më të mirë të çështjes.

Së dyti, do të nxjerrë në pah tensionet midis parimeve të drejtësisë, llogaridhënies dhe sigurisë ligjore që mbështesin debatin për parashkrimin e veprave penale.

Së treti, do të hedhë dritë mbi ndikimin e parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të mbajtur përgjegjës autorët e krimeve ndërkombëtare.

Së fundi, do të ofrojë njohuri mbi sfidat dhe mundësitë e paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare, duke kontribuar kështu në zhvillimin e një qasjeje të qëndrueshme dhe parimore që mbështet vlerat e drejtësisë dhe llogaridhënies.

Pyetjet kërkimore

1. Çfarë është instituti i parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare dhe si është përdorur në praktikën juridike?
2. Si ndikon parashkrimi i veprave penale në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të vënë përpara përgjegjësisë autorët e krimeve?
3. Cilat janë sfidat dhe mundësitë e paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare dhe shqiptare?

Metodologjia e punimit

Në punimin e kësaj teme është përdorur metodologjia e analizës bazuar mbi burimet dhe interpretimet e ligjit. Duke marr parasysh edhe studime të fushës përfshirë doktrinën dhe jurisprudencën. Për të realizuar një analizë më të gjerë mbi praktikat aktuale dhe sfidat në zbatimin e këtij instituti.

Studimi i literaturës për të marrë një pasqyrë të gjerë të institutit të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare dhe të identifikojë definicionin dhe përdorimin e tij në praktikë.

Analiza e vendimeve të gjykatave ndërkombëtare për të zbuluar qasjet e ndryshme të parashkrimit dhe mënyrën e aplikimit të tyre në raste reale.

Shqyrtimi i raporteve dhe dokumenteve të organizatave ndërkombëtare dhe të brendshme për të vlerësuar ndikimin e parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të zbuluar dhe dënuar autorët e krimeve ndërkombëtare.

Identifikimi dhe analiza e sfidave kryesore të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare dhe shqiptare duke përdorur burimet e literaturës, analizën e rasteve gjyqësore dhe studime të rasteve konkrete.

Identifikimi dhe analiza e mundësive të paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare duke vlerësuar përfitimet dhe kufizimet e secilës qasje.

KAPITULLI I

KONCEPTET KRYESORE MBI TE DREJTEN PENALE NDËRKOMBËTARE

1.1. Koncepti i së drejtës penale ndërkombëtare

Një degë e së drejtës ndërkombëtare është e drejta penale ndërkombëtare e cila ka si qëllim të rregullojë dhe ndjekë penalisht individët që kanë kryer krime të rënda ndërkombëtare. Këto krime konsiderohen të jenë të përmasave të tilla që kërcënojnë paqen, sigurinë dhe mirëqenien e bashkësisë ndërkombëtare në tërësi. Si të tilla, ato konsiderohen si krime jo vetëm kundër viktimave individuale, por kundër bashkësisë ndërkombëtare në tërësi (Van, 2015). E drejta penale ndërkombëtare është një fushë ende e re që është shfaqur si pasojë e mizorive të ndodhura gjatë Luftës së Dytë Botërore, veçanërisht Holokaustit. Pas luftës, komuniteti ndërkombëtar e kuptoi nevojën për të marr në përgjegjësi penale individët përgjegjës për krime të tilla dhe gjyqet e Nurembergut u mbajtën për të ndjekur penalisht liderët e Gjermanisë naziste. Kjo shënoi fillimin e zhvillimit të së drejtës penale ndërkombëtare.

Duke qënë se këto krime janë shqetësim ndërkombëtar, duhet të ndiqen penalisht nga një gjykatë ndërkombëtare (International Criminal Court). Më e rëndësishmja nga këto gjykata është Gjykata Ndërkombëtare Penale (GJNP), e cila u krijua në 2002 me Statutin e Romës (International Criminal Court, 2022).

GJNP është një gjykatë e përhershme që ka juridiksion mbi katër krimet kryesore ndërkombëtare: krimet kundër njerëzimit, gjenocidin, krimet e luftës dhe agresionin. GJNP-

ja është krijuar për të plotësuar sistemet kombëtare të drejtësisë penale dhe mund të ndjekë penalisht individë vetëm nëse sistemi kombëtar i drejtësisë nuk dëshiron ose nuk është në gjendje ta bëjë këtë.

Disa nga objektivat e së drejtës penale ndërkombëtare janë:

- Objektivi i parë është mbajtja e individëve përgjegjës për kryerjen e krimeve të rënda ndërkombëtare.
- Objektivi i dytë është të pengojë individët nga kryerja e krimeve të tilla në të ardhmen.
- Objektivi i tretë është promovimi i pajtimit dhe drejtësisë për viktimat e këtyre krimeve.

Përveç GJNP-së, ka disa gjykata të tjera penale ndërkombëtare që janë krijuar për të ndjekur penalisht individët për krime ndërkombëtare të tilla si Gjykata Penale Ndërkombëtare për Ruandën (ICTR), (International Criminal Tribunal for Rwanda, 2022). Gjykata Speciale për Sierra Leone (Special Court for Sierra Leone) si dhe Tribunal Penal Ndërkombëtar për ish-Jugosllavinë (ICTY) (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 2022).

Lufta kundër terrorizmit është një tjetër krim për të cilin ligji penal luan një rol të tillë. Kohët e fundit, ka pasur një njohje në rritje të nevojës për të ndjekur penalisht individët që kryejnë akte terroriste. Këshilli i Sigurimit i OKB-së ka krijuar disa gjykata për të ndjekur penalisht individët që kryejnë akte terrorizmi dhe GJNP-së i është dhënë gjithashtu juridiksion mbi aktet e terrorizmit (United Nations Security Council. 2001).

E drejta penale ndërkombëtare është një fushë e re dhe në evoluim. Zhvillimi i ligjit penal ndërkombëtar është një hap i rëndësishëm drejt promovimit të drejtësisë dhe pajtimit për viktimat e këtyre krimeve. E drejta penale ndërkombëtare mbetet një mjet i rëndësishëm për promovimin e drejtësisë dhe llogaridhënies ndërkombëtare (Van, 2015).

1.2. Historiku i zhvillimit dhe evoluimit të veprave penale në fushën e të drejtës penale ndërkombëtare

Historia e veprave penale në të drejtën penale ndërkombëtare përfshin disa shekuj dhe karakterizohet nga zhvillimi gradual i konceptit të vetë të drejtës penale ndërkombëtare. Ideja se disa krime janë aq të rënda sa duhet t'i nënshtrohen ndjekjes penale ndërkombëtare, mund të gjurmohet që në kodifikimin më të hershëm të së drejtës ndërkombëtare, por vetëm në shekullin e 20-të komuniteti ndërkombëtar filloi të shqyrtonte seriozisht idenë e ndjekjes penale të individëve për krime kundër njerëzimit, krime lufte dhe gjenocid (Bassiouni, 2011).

Një nga shembujt më të hershëm të së drejtës penale ndërkombëtare mund të gjendet në Kodin Lieber, një grup rregullash që rregullojnë sjelljen e forcave të Bashkimit gjatë Luftës Civile Amerikane. Kodi u miratua nga Presidenti Abraham Lincoln në 1863 dhe përfshinte dispozita që ndalonin keqtrajtimin e robërve të luftës, përdorimin e helmit dhe shkatërrimin e qëllimshëm të pronës civile. Ndërsa kodi ishte krijuar kryesisht për të rregulluar sjelljen e forcave të Bashkimit, ai përfaqësonte një përpjekje të hershme për të rregulluar zhvillimin e konfliktit të armatosur në nivel ndërkombëtar.

Pas Luftës së Parë Botërore, komuniteti ndërkombëtar filloi të marrë një rol më aktiv në rregullimin e zhvillimit të konfliktit të armatosur. Konventat e Gjenevës 1929 vendosën një kornizë për trajtimin e të burgosurve të luftës dhe mbrojtjen e civilëve në kohë lufte, dhe Konventa e Hagës e vitit 1937 për Parandalimin dhe Ndëshkrimin e Terrorizmit u përpoq të krijonte një kornizë ndërkombëtare për ndjekjen penale të terroristëve (Boas, 2008).

Përkundër këtyre përpjekjeve të hershme, koncepti i së drejtës penale ndërkombëtare filloi të merrte formë vetëm pas Luftës së Dytë Botërore. Gjyqet e Nurembergut, të mbajtura nga viti 1945 deri në vitin 1946, përfaqësonin përpjekjen e parë serioze për të ndjekur penalisht individët për krime kundër njerëzimit dhe krime lufte. Gjyqet u përqëndruan në liderët e Gjermanisë naziste, të cilët u akuzuan për planifikimin dhe ekzekutimin e një fushate gjenocidi kundër hebrenjve, popullit rom, homoseksualëve dhe grupeve të tjera që konsideroheshin të padëshirueshme nga regjimi nazist.

Gjyqet e Nurembergut u pasuan nga një sërë gjykatash të tjera penale ndërkombëtare, duke përfshirë gjyqet e Tokios, të cilat ndoqën penalisht liderët japonezë për krime lufte dhe krime kundër njerëzimit, dhe Tribunalet *ad hoc* për Ruandën dhe ish-Jugosllavinë, të cilat u krijuan

në vitet 1990 për të ndjekin penalisht individët përgjegjës për krimet e luftës dhe gjenocidin e kryer gjatë atyre konflikteve.

Një pikë kthese e rëndësishme në avancimin e së drejtës penale ndërkombëtare ishte krijimi i këtyre gjykatave. Individët tani janë subjekt i ndjekjes penale ndërkombëtare për krime kundër njerëzimit, krime lufte dhe gjenocid. Këto gjykata përfaqësonin gjithashtu një ndryshim në mënyrën se si perceptohej e drejta ndërkombëtare, nga një grup rregullash që rregullonin sjelljen e shteteve në një sistem të përgjegjësive individuale që mund të zbatohet përmes ndjekjes penale (Lattanzi, 2015).

Krijimi i Gjykatës Ndërkombëtare Penale (GJNP) në vitin 2002 shënoi një tjetër moment historik të rëndësishëm në zhvillimin e së drejtës penale ndërkombëtare. GJNP u krijua nga Statuti i Romës, i cili u nënshkrua nga 120 vende dhe përfaqëson një hap të madh drejt krijimit të një sistemi vërtet universal të drejtësisë penale ndërkombëtare (Gjykata Ndërkombëtare Penale).

Sot, e drejta penale ndërkombëtare vazhdon të evoluojë në përgjigje të ndryshimit të rrethanave gjeopolitike dhe sociale (Cassese, 2008). Vitet e fundit është parë një njohje në rritje e nevojës për të ndjekur penalisht individët që kryejnë akte terrorizmi (Sassòli, 2013). Shprehja "drejtësi penale ndërkombëtare" përdoret herë pas here në lidhje me hetimin dhe ndjekjen penale të veprave penale ndërkombëtare. Për sa i përket kuptimit të këtij koncepti, siç vuri në dukje Antonio Cassese: "Termi drejtësi penale ndërkombëtare është i paqartë. Sot nënkuptohet me zbatimin e parimit të përgjegjësive për krime të veçanta ndërkombëtare, qoftë para një gjykate ndërkombëtare apo kombëtare. Një organ i tillë duhet të jetë i formuar, i paanshëm dhe të ketë procedura të drejta ligjore që i përmbahen standardeve ndërkombëtare." (UNODC, 2022). Për qëllimet aktuale, termi përdoret për t'iu referuar krimeve ndërkombëtare për të cilat terroristët mund të ndiqen penalisht, pavarësisht nëse ato janë krime të terrorizmit të bazuara në traktat - dmth. burimi i tyre ligjor është një traktat ndërkombëtar si një nga konventat universale kundër terrorizmit ose një të krimeve ndërkombëtare zakonore thelbësore p.sh. krime kundër njerëzimit (UNODC, 2022). Zakonisht, krimet terroriste (siç përkufizohen në instrumentet universale kundër terrorizmit) bien në kategorinë e ligjit penal kombëtar me interes ndërkombëtar. Reagimi i drejtësisë penale ndaj terrorizmit përcaktohet nga ligji vendas dhe standardet e së drejtës ndërkombëtare. Shtetet aplikojnë ligjin kombëtar për të ndjekur penalisht kriminelët terroriste nëpërmjet gjykatave kombëtare. Krimet si gjenocidi, krimet e luftës dhe tortura

janë kriminalizuar në legjislationin vendas, bazuar në marrëveshje ndërkombëtare si Akti i Gjenocidit të vitit 1948, Konventat e Gjenevës të vitit 1949 dhe Konventa Kundër Torturës të vitit 1984. Në raste të veçanta, ligji vendas mund të zbatohet për krimet e terrorizmit në bazë të së drejtës ndërkombëtare zakonore, duke u mbështetur në disa gjykata kombëtare pa nevojë për ligj të veçantë. Kështu, drejtësia penale kombëtare ndaj terrorizmit është pjesë e përgjithshme e sistemit ligjor, që duhet të përputhet me standardet ndërkombëtare. Këto standarde përfshijnë komponentë të ndryshëm të së drejtës ndërkombëtare që kanë të bëjnë me luftën kundër terrorizmit.

1.3 Krijimi, roli dhe organizimi i Gjykatës Ndërkombëtare Penale

Komiteti ndërkombëtar e ka njohur prej kohësh nevojën për një gjykatë që mund të ndjekë penalisht veprat penale ndërkombëtare. Ideja e një gjykate të tillë fillimisht u kundërshtua nga shumë shtete, të cilët ishin të shqetësuar për humbjen e sovranitetit të tyre ndaj një institucioni ndërkombëtar (Bassiouni, 1999).

Krijimi i Gjykatës Ndërkombëtare për Gjykimin e Veprave Penale Ndërkombëtare (ICTICO) u propozua në vitin 1947 nga Komisioni i së Drejtës Ndërkombëtare i Kombeve të Bashkuara (ILC). Megjithatë, propozimi nuk u miratua nga Asambleja e Përgjithshme e OKB-së, e cila ishte e shqetësuar për humbjen e mundshme të sovranitetit. Në vitin 1994, Këshilli i Sigurimit i OKB-së themeloi Gjykatën Penale Ndërkombëtare për Ruandën (ICTR), dhe në vitin 1993, ICTY u krijua për të gjykuar individë për krime të kryera në ish-Jugosllavi (Cassese, 2003).

ICTY dhe ICTR demonstuan nevojën e një gjykate ndërkombëtare për të ndjekur penalisht veprat penale ndërkombëtare, dhe në vitin 1998, u miratua Statuti i Romës, i cili krijoi Gjykatën Penale Ndërkombëtare (GJNP).

GJNP ka juridiksion mbi krimet e kryera pas 1 korrikut 2002 dhe mund të hetojë dhe ndjekë penalisht krimet e kryera vetëm në shtetet që kanë ratifikuar Statutin e Romës (U.N.T.S. 90, ICC-ASP/1/3). Deri në vitin 2023, 123 shtete kanë ratifikuar Statutin e Romës. GJNP mund të ushtrojë juridiksion edhe mbi krimet e kryera nga individë që janë shtetas të një shteti palë ose që kryejnë krime në territorin e një shteti palë (Werle, & Jessberger, 2009). Statuti i

Romës pohon se juridiksioni i GJNP-së mund të ushtrohet vetëm *ad futurum*. Sipas neni 11 (2) të Statutit të Romës ekziston një përjashtim të veçantë për Gjykatën Penale Ndërkombëtare. Në fakt, pjesa e fundit e këtij neni parashikon se Gjykata Penale Ndërkombëtare mund të zbatohet juridiksioni vetëm për krimet e kryera pas hyrjes në fuqi të Statutit në një shtet, "përveç nëse ky shtet ka bërë një deklaratë sipas neni 12 (3)". Shtetet që nuk janë nënshkruese të Statutit të Romës mund të bien dakord që juridiksioni i Gjykatës të ushtrohet sipas nevojës sipas neni 12(3) të Statutit.

Neni 11 është i heshtur në lidhje me juridiksionin *ratione temporis* të GJNP-së në situatat e referuara sipas neni 13 (b) përveç se Gjykata nuk ka kompetencë përpara datës 1 korrik 2002 (Art. 11/1). Prandaj, juridiksioni i përkohshëm i Gjykatës mund të nxitet në mënyrë retroaktive deri në hyrjen në fuqi të Statutit të Romës.

Roli i GJNP-së në ndjekjen penale të individëve përgjegjës për vepra penale ndërkombëtare është i një rëndësie të madhe. Që nga themelimi i saj, gjykata ka lëshuar disa aktakuza dhe ka zhvilluar gjykime për individë të akuzuar për krime kundër njerëzimi, krime lufte dhe gjenocidin (Donnelly, 2008).

Disa shtete, duke përfshirë Shtetet e Bashkuara, Kinën dhe Rusinë, kanë refuzuar të ratifikojnë Statutin e Romës dhe nuk e njohin juridiksionin e GJNP-së duke e bërë të vështirë hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve që kryera në këto shtete ose nga shtetasit e tyre.

Gjithashtu, GJNP është përballur edhe me sfida në marrëdhëniet e saj me Këshillin e Sigurimit të Kombeve të Bashkuara. Këshilli i Sigurimit ka fuqinë t'i referojë çështjet në GJNP, por kjo ka qenë një çështje e diskutueshme, pasi disa shtete kanë akuzuar Këshillin e Sigurimit për përdorimin e GJNP-së për qëllime politike, si Rusia dhe Kina. Për shembull, në vitin 2011, Këshilli i Sigurimit ia referoi situatën në Libi GJNP-së, gjë që çoi në padinë e Muammar Gaddafi dhe disa prej zyrtarëve të tij të lartë. Megjithatë, disa shtete, duke përfshirë Rusinë dhe Kinën, e kritikuan referimin si një abuzim të pushtetit të Këshillit të Sigurimit (Schabas, 2011).

GJNP-ja mbetet një institucion i rëndësishëm në luftën kundër veprave penale ndërkombëtare. Gjykata ka ndihmuar në vendosjen e parimit të përgjegjësisë penale individuale për krimet ndërkombëtare gjithmonë duke respektuar dhe duke mbajtur në konsideratë promovimin e drejtësisë penale ndërkombëtare dhe shtetit të së drejtës. Ndërsa GJNP-ja vazhdon të zhvillohet, ajo ka të ngjarë të përballet me sfida dhe pengesa të reja, por

roli i saj në promovimin e përgjegjësisë për krimet ndërkombëtare ka të ngjarë të mbetet vendimtar (Shaw, 2014).

1.4 Parimet e ndjekura mbi veprat penale në të drejtën ndërkombëtare

E drejta penale ndërkombëtare rregullon ndjekjen dhe dënimin e individëve që kryejnë shkelje të rënda ndaj të drejtës humanitare dhe drejtave ndërkombëtare të njeriut. Gjatë dy dekadave të fundit, ka pasur zhvillime të rëndësishme në fushën e së drejtës penale ndërkombëtare, duke përfshirë krijimin e gjykatave dhe tribunaleve të reja ndërkombëtare, shfaqjen e formave të reja të sjelljes penale dhe evoluimin e doktrinës të së drejtës penale ndërkombëtare (Bassiouni, 2011).

Një nga dispozitat kryesore ligjore të së drejtës penale ndërkombëtare është parimi i përgjegjësisë penale individuale. Sipas këtij parimi individët mund të mbahen penalisht përgjegjës për shkelje të rënda të së drejtës ndërkombëtare, pavarësisht nga aftësia ose pozicioni i tyre zyrtar. Kjo do të thotë se individë të tillë si komandantë ushtarakë, zyrtarë qeveritarë, madje edhe krerët e shteteve mund të mbahen penalisht përgjegjës për krimet e kryera nën autoritetin e tyre, nëse ata dinin ose duhej të dinin për krimet dhe nuk kishin marrë masa për t'i parandaluar ato (Cryer, Friman, Robinson & Wilmschurst, 2010).

Një tjetër dispozitë e rëndësishme juridike e së drejtës penale ndërkombëtare është parimi i juridiksionit universal. Ky parim u lejon shteteve të ushtrojnë juridiksion mbi krime të caktuara, si gjenocidi, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës, pavarësisht se ku janë kryer krimet, ku ndodhen autorët, apo kombësia e autorëve apo viktimave. Juridiksioni universal synon të sigurojë që të ketë ndëshkim për krimet më të rënda dhe të sigurojë një mekanizëm për shtetet për t'i mbajtur përgjegjës autorët kur shteti ku janë kryer krimet nuk dëshiron ose nuk është në gjendje ta bëjë këtë (International Criminal Court. 1998).

Një dispozitë e tretë ligjore e së drejtës penale ndërkombëtare është parimi i komplementaritetit. Ky parim pranon se gjykatat kombëtare kanë përgjegjësinë kryesore për ndjekjen penale dhe ndëshkimin e krimeve ndërkombëtare dhe se gjykatat ndërkombëtare duhet të veprojnë vetëm kur gjykatat kombëtare nuk dëshirojnë ose nuk janë në gjendje ta bëjnë këtë. Parimi i komplementaritetit synon të sigurojë që gjykatat ndërkombëtare të mos

uzurpojnë rolin e gjykatave kombëtare, por të veprojnë si mjeti i fundit kur gjykatat kombëtare nuk janë në gjendje të ofrojnë drejtësi (Schabas, 2017).

Gjykatat dhe tribunalet ndërkombëtare përbëhen nga gjyqtarë dhe prokurorë nga një sërë sistemesh ligjore dhe mund të hasen vështirësi në sigurimin e të pandehurit si edhe mund të jetë e vështirë arritja e një gjykimi të drejtë që është në përputhje me traditat e tyre ligjore. Përveç kësaj, të pandehurit mund të përballen me pengesa gjuhësore dhe dallime kulturore që e bëjnë të vështirë për ta pjesëmarrjen e plotë në mbrojtjen e tyre.

Ndërsa ka pasur zhvillime të rëndësishme në këtë fushë gjatë dy dekadave të fundit, ka ende sfida të rëndësishme me të cilat përballlet sistemi ndërkombëtar i drejtësisë penale (Stahn, 2013).

1.5 Procedura e lidhur me ndjekjen e veprave penale në të drejtën ndërkombëtare penale

Kur ndodh një vepër penale ndërkombëtare, bashkësia ndërkombëtare ka për detyrim të sigurojë që autorët e krimet të vihen para përgjegjësisë. Për të siguruar llogaridhënien, ndiqet një procedurë komplekse ligjore e cila udhëhiqet nga një sërë instrumentesh ligjore ndërkombëtare. Një nga çështjet kyçe që lind në kontekstin e së drejtës penale ndërkombëtare është çështja e parashkrimit (Cryer, Friman, Robinson, & Wilmschurst, 2014).

Afati i parashkrimit kufizon kohën gjatë së cilës mund të fillohet procedura juridike kundër një personi të akuzuar për një krim. Qëllimi i parashkrimit është të sigurojë që procedurat ligjore të fillojnë në kohën e duhur, në mënyrë që të sigurohet që provat të mos kenë humbur dhe dëshmitarët të jenë në dispozicion. Sipas së drejtës penale ndërkombëtare, parashkrimi mund të jetë një sfidë e rëndësishme, pasi autorët e krimeve ndërkombëtare mund të jenë të vështirë për t'u gjetur dhe për t'u sjellë para drejtësisë (International Criminal Court. 2019).

Instituti i parashkrimit të përgjegjësisë penale zakonisht nuk njihet ose nuk zbatohet në të njëjtën mënyrë si në sistemet juridike vendase. Si rezultat, ka shumë pak raste që trajtojnë në mënyrë specifike parashkrimin në kontekstin e krimeve ndërkombëtare. Rasti i John Demjanjuk është një nga rastet e rralla ku çështja e parashkrimit është ngritur në kontekstin e së drejtës penale ndërkombëtare. Demjanjuk u akuzua se ishte roje në kampin nazist të përqendrimit në Sobibor gjatë Luftës së Dytë Botërore. Ai u dënua fillimisht në vitin 1988

në Izrael, por dënimi i tij u rrëzua më vonë nga Gjykata e Lartë izraelite në vitin 1993 për shkak të provave të zbuluara rishtazi. Më pas, Demjanjuk u ekstradua në Gjermani, ku u përball me akuzat si ndihmës në vrasjen e mijëra hebrenjve në kampin Sobibor. Mbrojtja argumentoi se akuzat kundër Demjanjukut ishin të parashkruara, pasi krimet e supozuara kishin ndodhur disa dekada më parë. Megjithatë, gjykata gjermane vendosi se nuk kishte statut parashkrimi për akuzat sipas ligjit gjerman, dhe Demjanjuk u dënua në vitin 2011. Ky rast thekson mungesën e një rregulli të përgjithshëm parashkrimi në të drejtën penale ndërkombëtare dhe tregon se shtetet mund të kërkojnë juridiksion mbi krimet ndërkombëtare të kryera në të kaluarën.

Duhet të theksohet se mungesa e rasteve që trajtojnë në mënyrë specifike parashkrimin në të drejtën penale ndërkombëtare nuk do të thotë domosdoshmërisht se instituti nuk ekziston ose nuk është relevant. Gjykatat dhe gjykatat ndërkombëtare janë krijuar pa dispozita të qarta për parashkrimin, duke synuar të sigurojnë përgjegjësi për këto vepra të rënda.

Në përgjithësi, nuk ka parashkrim për krimet që konsiderohen si krime kundër njerëzimit ose krime lufte. Kjo nënkupton se ndjekjet penale mund të fillojnë në çdo kohë, pavarësisht se sa kohë ka kaluar nga kryerja e krimit (Stahn, 2018).

Krahas çështjes së parashkrimit, ka edhe disa elemente të tjera që duhet të mbajtur në konsideratë në kuadrin e së drejtës penale ndërkombëtare. Që një gjykatë të ketë juridiksion mbi një krim, duhet të ketë një lidhje midis krimit dhe shtetit që e ndjek çështjen. Kjo mund të jetë e vështirë të përcaktohet në rastet kur krimi është kryer në një vend të huaj, ose kur i akuzuari është shtetas i një vendi të huaj.

Një çështje tjetër është çështja e bashkëpunimit me shtetet e tjera. Që një ndjekje të jetë e suksesshme, duhet të ketë bashkëpunim nga shtetet e tjera për ekstradimin e të dyshuarve, sigurimin e provave dhe zbatimin e dënimeve. Kjo mund të jetë e vështirë për t'u arritur, veçanërisht në rastet kur i akuzuari është një zyrtar i rangut të lartë ose ku ka kundërshtim politik ndaj prokurorisë (Stahn, 2018).

Procedura që zbatohet në rastin e një vepre penale ndërkombëtare është komplekse dhe përfshin disa faza, duke përfshirë hetimin, ndjekjen penale dhe gjykimin. Çështja e parashkrimit është një çështje e rëndësishme, pasi mund të ndikojë në aftësinë e prokurorëve për të nisur procedurat ligjore. Ndërkohë që duhen mbajtur në konsideratë zbatimi i ligjit penal ndërkombëtar, komuniteti ndërkombëtar ka përgjegjësinë të sigurojë që autorët e krimeve ndërkombëtare të vihen para përgjegjësisë (Schabas, 2011).

1.6 Sfidat e lidhura me veprat penale në të drejtën penale ndërkombëtare

Ekzistojnë disa sfida që lidhen me veprat penale në të drejtën penale ndërkombëtare që ndikojnë në aftësinë e mekanizmave të drejtësisë penale ndërkombëtare për të hetuar, ndjekur penalisht dhe dënuar në mënyrë efektive autorët e këtyre krimeve (Bassiouni, 1999).

Një nga sfidat kryesore është mungesa e juridiksionit universal për krimet ndërkombëtare. Juridiksioni universal është parimi që çdo shtet ka të drejtë të ndjekë penalisht autorët për krime të caktuara, pavarësisht se ku është kryer krimi ose kush është viktimja ose autori. Megjithatë, jo të gjitha shtetet e njohin juridiksionin universal dhe disa kanë ligje të brendshme që kufizojnë ose parandalojnë ushtrimin e një juridiksioni të tillë. Kjo mund ta bëjë të vështirë për mekanizmat ndërkombëtarë të drejtësisë penale ndjekjen penale të autorëve të krimeve ndërkombëtare të cilët mund të jenë jashtë juridiksionit të gjykatës (Cassese, 2013).

Një sfidë tjetër është çështja e imunitetit për individë të caktuar, si krerët e shteteve dhe diplomatët, të cilët mund të akuzohen për krime ndërkombëtare. Disa argumentojnë se individë të tillë duhet të jenë të imunizuar nga ndjekja penale për të ruajtur parimet e sovranitetit shtetëror dhe imunitetit diplomatik. Megjithatë, ky argument është kundërshtuar nga nocioni se askush, pavarësisht nga pozicioni apo statusi i tij, nuk duhet të jetë mbi ligjin (Cryer et al, 2014).

Ka gjithashtu sfida lidhur me mbledhjen e provave në rastet penale ndërkombëtare. Provat mund të jenë të vështira për t'u marrë, veçanërisht në situata konflikti ose në vende ku qeveria mund të mos bashkëpunojë. Në disa raste, dëshmitarët mund të kenë frikë të dalin përpara ose mund të kërcënohen, duke e bërë të vështirë mbledhjen e provave (Damaška, 2003).

Një sfidë tjetër është çështja e zbatimit të ligjit penal ndërkombëtar. Edhe nëse një individ ndiqet dhe dënohet me sukses, mund të ketë sfida në lidhje me zbatimin e dënimit, veçanërisht nëse individi ndodhet në një vend që nuk njeh juridiksionin e gjykatës ose nuk është i gatshëm të bashkëpunojë me urdhërat e gjykatës. Kjo mund të dëmtojë efektivitetin dhe besueshmërinë e mekanizmave ndërkombëtarë të drejtësisë penale (Scharf, 2013).

Për më tepër, çështja e komplementarititetit paraqet një sfidë të rëndësishme për ndjekjen penale efektive të krimeve ndërkombëtare. Komplementariteti i referohet parimit se Gjykata Ndërkombëtare Penale (GJNP) ka juridiksion vetëm mbi rastet që nuk ndiqen penalisht nga gjykatat kombëtare. Shumë vendeve u mungon kapaciteti apo vullneti politik për të hetuar dhe ndjekur penalisht krimet ndërkombëtare, gjë që mund të rezultojë në mosndëshkimin e autorëve.

Çështja e bashkëpunimit shtetëror është gjithashtu një sfidë e madhe për mekanizmat ndërkombëtarë të drejtësisë penale. GJNP-ja mbështetet në bashkëpunimin e shteteve për të ekzekutuar urdhër-arrestet, për të siguruar prova dhe për të zbatuar dënimet. Megjithatë, disa shtete mund të mos jenë të gatshëm të bashkëpunojnë me GJNP-në për arsye politike ose të tjera, të cilat mund të pengojnë efektivitetin e gjykatës (Gonzalez, 2009).

Së fundi, është çështja e perceptimit dhe legjitimitetit të mekanizmave ndërkombëtarë të drejtësisë penale. Disa argumentojnë se këta mekanizma janë të njëanshëm kundër rajoneve ose vendeve të caktuara, duke çuar në pyetje në lidhje me legjitimitetin dhe efektivitetin e tyre. Për shembull, GJNP-ja është kritikuar për njëanshmërinë e saj të perceptuar kundër vendeve afrikane, pasi shumica e rasteve të saj kanë qenë kundër individëve nga vendet afrikane (Luban, 2004).

Në aspektin e parashkrimit të veprave penale këto sfida lidhen me:

Parashkrimi: Përcaktimi i afatit të caktuar për krime specifike është një detyrë komplekse. Juridiksione të ndryshme dhe korniza ligjore ndërkombëtare mund të kenë rregulla të ndryshme në lidhje me kohëzgjatjen e të drejtës së parashkrimit. Harmonizimi i këtyre rregullave dhe krijimi i një afati kohor të pranuar botërisht për krimet ndërkombëtare mund të jetë sfidues, veçanërisht duke marrë parasysh sistemet e ndryshme ligjore dhe kontekstet kulturore në vende të ndryshme (Gaeta, 2008).

Mosndëshkimi dhe llogaridhënia: Një nga sfidat kryesore është potenciali për mosndëshkim. E drejta e parashkrimit mund të rezultojë në favor të autorëve të krimeve të rënda ndërkombëtare duke shmangur ndjekjen penale dhe dënimin për shkak të kalimit të kohës. Kjo minon parimin e llogaridhënies dhe mund të kontribuojë në një kulturë të mosndëshkimit (Bassiouni, 2008).

Zbulimi i vonuar: Krimet ndërkombëtare janë shpesh komplekse dhe mund të përfshijnë mizori në shkallë të gjerë. Sfidat qëndron në zbulimin e vonuar të këtyre krimeve, të cilat

mund të ndodhin për shkak të faktorëve të ndryshëm si pengesat politike, mungesa e aksesit në prova, apo humbjes së informacionit. Nëse e drejta e parashkrimit nuk funksionon në mënyrë rigoroze, ajo mund të mohojë drejtësinë ndaj viktimat nëse krimet zbulohen vetëm pas skadimit të afatit të caktuar.

Procedura të gjata ligjore: Hetimet dhe gjykimet penale ndërkombëtare mund të jenë të gjata dhe komplekse, shpesh duke zgjatur disa vite. Sfidat lindin kur koha e marrë për procedimin ligjor tejkalon ose gati arrin skadimin e afatit të caktuar. Në raste të tilla, bëhet e vështirë të sigurohet që drejtësia të vihet në kuadrin e të drejtës së parashkrimit (Cryer, 2010).

Kuptimi në zhvillim i krimeve: Me kalimin e kohës, mund të ketë një ndryshim në kuptimin e akteve të caktuara si krime ndërkombëtare ose graviteti që u atribuohet atyre. Sfidat është të sigurohet që e drejta e parashkrimit të lejojë evoluimin e normave juridike dhe të mos pengojë ndjekjen penale të akteve që më parë nuk njiheshin si krime ndërkombëtare, por më vonë konsideroheshin si të tilla (Schabas, 2011).

Konsiderata politike: Zbatimi i të drejtës së parashkrimit mund të ndikohet nga konsiderata politike. Shtetet e fuqishme mund të ushtrojnë ndikimin e tyre për të parandaluar ndjekjen penale të individëve ose për të mbrojtur qytetarët e tyre nga përgjegjësia ligjore. Kjo paraqet një sfidë për paanshmërinë dhe pavarësinë e sistemit ndërkombëtar të drejtësisë penale (Stahn, 2019).

Mekanizmat juridikë ndërkombëtarë, si Gjykata Penale Ndërkombëtare (GJNP), përpiqen të krijojnë një sistem drejtësie efektiv për krimet ndërkombëtare, ndërkohë që përpiqen të menaxhojnë kompleksitetet që lidhen me të drejtën e parashkrimit.

KAPITULLI II

PARASHKRIMI I VEPRAVE PENALE NË TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE

2.1. Instituti i parashkrimit të veprave penale

Parimi i parashkrimit është i lidhur ngushtë me parimin e retroaktivitetit, që është ideja se ligjet penale nuk duhet të zbatohen në mënyrë retroaktive për të kriminalizuar sjelljet që nuk kanë qenë të ligjshme në kohën e kryerjes. Retroaktiviteti përgjithësisht është i ndaluar në të drejtën penale ndërkombëtare dhe konsiderohet një parim thelbësor i shtetit të së drejtës. Instituti i parashkrimit, megjithatë, lejon zbatimin retroaktiv të ligjeve penale brenda një afati të caktuar kohor (Bassiouni, 2008).

Çështja e parashkrimit është trajtuar në disa instrumente ndërkombëtare të së drejtës penale, duke përfshirë Statutin e Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale (GJNP), i cili parashikon se ndjekja penale e krimeve brenda juridiksionit të GJNP-së duhet të fillojë brenda një periudhe të caktuar kohore pas kryerjes të krimit. Konkretisht, nga interpretimi i nenit 29 të Statutit të Romës kuptohet që GJNP-ja mund të ushtrojë juridiksion vetëm mbi krimet brenda juridiksionit të saj që janë kryer pas hyrjes në fuqi të Statutit (Rome Statute of the International Criminal Court, 1998).

Koncepti i parashkrimit ka qenë objekt i shumë kritikave në lidhje me ndikimin e tij të mundshëm në të drejtat e viktimave për të kërkuar drejtësi për krimet ndërkombëtare. Kritikët argumentojnë se zbatimi i parashkrimit për krimet ndërkombëtare mund të rezultojë në mosndëshkimin e autorëve, pasi mund të jetë e vështirë ose e pamundur të ndiqen penalisht individët për krimet e kryera shumë vite më parë. Për më tepër, zbatimi i

parashkrimit mund të rezultojë në mungesë përgjegjësie për zyrtarët shtetërorë që mund të kenë luajtur një rol në kryerjen ose urdhërimin e krimeve ndërkombëtare (Cryer, 2010).

Përkundër këtyre kritikave, parimi i parashkrimit përgjithësisht pranohet si komponent i domosdoshëm i së drejtës penale ndërkombëtare. Përdorimi i parashkrimit është i nevojshëm për të siguruar që individët të mos ndiqen penalisht për krime që kanë ndodhur shumë vite më parë dhe që provat mund të jenë humbur ose dëmtuar me kalimin e kohës. Për më tepër, ndihmon për të siguruar që zbatimi i ligjit penal ndërkombëtar të jetë i drejtë dhe i parashkrueshëm, pasi ofron një kornizë të qartë kohore brenda së cilës duhet të fillohen ndjekjet penale.

Ekzistojnë disa sfida që lidhen me zbatimin e parimit të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare. Një nga sfidat kryesore është vështirësia për të përcaktuar se kur fillon dhe mbaron perioda e parashkrimit për krime të veçanta. Kjo është veçanërisht sfiduese në rastet kur krimet janë në vazhdim ose kur shtrirja e plotë e dëmit të shkaktuar nga krimi nuk është menjëherë e dukshme. Një sfidë tjetër është mundësia që parimi i parashkrimit të përdoret si një mjet për mosndëshkimin, veçanërisht në rastet kur zyrtarët shtetërorë mund të kenë luajtur një rol në kryerjen ose urdhërimin e krimeve ndërkombëtare (Luban, 2009).

Parimi i parashkrimit është thelbësor për të siguruar që ndjekjet penale të fillojnë në kohën e duhur dhe që zbatimi i ligjit penal ndërkombëtar të jetë i drejtë. Në të njëjtën kohë, është e rëndësishme që parimi i parashkrimit të mos përdoret për të mbrojtur autorët e krimeve ndërkombëtare nga përgjegjësia dhe që të bëhen përpjekje për të siguruar që viktimat e krimeve ndërkombëtare të jenë në gjendje të kërkojnë drejtësi dhe të marrin kompensim për dëmin që kanë vuajtur (Cryer, 2010).

2.2. Konventat dhe parashikimet e tyre mbi parashkrimin e veprës penale

E drejta ndërkombëtare pranon se veprat penale duhet të ndiqen penalisht sa më shpejt që të jetë e mundur pasi ato të ndodhin, por gjithashtu njeh parimin e sigurisë juridike, që do të thotë se duhet të ketë një kufi të arsyeshëm për kohën brenda së cilës mund të fillojë procedura penale. Konventa të ndryshme trajtojnë çështjen e parashkrimit të veprave penale në fushën e së drejtës ndërkombëtare, secila me dispozitat dhe nenet e veta specifike ligjore.

Konventa më e rëndësishme është Statuti i Romës i Gjykatës Penale Ndërkombëtare (GJNP). Statuti i Romës pranon se parashkrimi i veprave penale është një çështje me rëndësi të madhe dhe krijon një kornizë për ndjekjen penale të veprave të tilla (Kombet e Bashkuara. 1998).

Statuti specifikon se nuk ka asnjë kufizim kohor për ndjekjen penale të gjenocidit, krimeve kundër njerëzimit dhe krimeve të luftës. Megjithatë, ekziston një periudhë parashkrimi 30-vjeçare për krimin e agresionit, e cila mund të zgjatet nga Asambleja e Shteteve Palë (Gjykata Ndërkombëtare Penale. 2002).

Një tjetër konventë e rëndësishme për parashkrimin e veprave penale është Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Torturës dhe Trajtimeve ose Ndëshkimeve të tjera Mizore, Çnjerëzore ose Degraduese (CAT). CAT parashikon se tortura është një krim ndërkombëtar dhe duhet të ndiqet penalisht pa vonesë. Megjithatë, CAT nuk parashikon një periudhë specifike kufizimi për ndjekjen penale të krimeve të tilla.

Konventa kundër Krimit të Organizuar Transnacional (CTOC) gjithashtu njih se disa vepra, si trafikimi i qenieve njerëzore dhe pastrimi i parave, janë krime ndërkombëtare dhe duhet të ndiqen penalisht pa vonesë. CTOC, megjithatë, nuk parashikon një periudhë specifike kufizimi për ndjekjen penale të krimeve të tilla.

Konventa për moszbatimin e kufizimeve ligjore për krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit, e miratuar nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara në vitin 1968, është një tjetër konventë e rëndësishme në këtë fushë. Sipas parshikimeve të kësaj konvente nuk duhet të ketë statut parashkrimi lidhur me krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit. Konventa njih peshën e këtyre krimeve dhe nevojën për ndjekje penale pa vonesë (Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara. 1968).

Përveç këtyre konventave, instrumentet rajonale të të drejtave të njeriut trajtojnë edhe çështjen e parashkrimit të veprave penale. Nëpërmjet Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNJ), parashikohet që duhet të ekzistojë një afat kohor të arsyeshëm për fillimin e procedurave penale. Konventa Ndër-Amerikane për të Drejtat e Njeriut njih gjithashtu parimin e sigurisë juridike dhe parashikon se duhet të ketë një afat të arsyeshëm kohor për fillimin e procedimit penal.

Dispozitat ligjore dhe nenet specifike të këtyre konventave pasqyrojnë rëndësinë e ndjekjes penale pa vonesë të krimeve ndërkombëtare, ndërkohë që pranojnë nevojën për një kufi të arsyeshëm në kohën brenda së cilës mund të fillojë procedimi penal. Këto konventa pasqyrojnë përkushtimin e komunitetit ndërkombëtar për të mbajtur përgjegjës ata që kryejnë krime ndërkombëtare, duke përfshirë gjenocidin, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës (Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara. 1948).

Megjithatë, pavarësisht ekzistencës së këtyre konventave, sfidat mbeten në ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare. Shumë shteteve mund t'u mungojnë burimet dhe ekspertiza e nevojshme për të kryer hetime dhe ndjekje efektive të krimeve ndërkombëtare.

Dispozitat ligjore dhe nenet e veçanta të konventave të ndryshme për parashkrimin e veprave penale në fushën e së drejtës ndërkombëtare pasqyrojnë angazhimin e komunitetit ndërkombëtar për ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare pa vonesë, duke njohur gjithashtu nevojën për një kufi të arsyeshëm në kohën brenda së cilës procedimi penal mund të fillojë (Komisioni i së Drejtës Ndërkombëtare. 2019). Këto konventa pasqyrojnë peshën e krimeve ndërkombëtare dhe rëndësinë e mbajtjes përgjegjëse të atyre që kryejnë krime të tilla. Megjithatë, mbeten sfida në ndjekjen efektive të krimeve ndërkombëtare dhe nevojiten përpjekje të vazhdueshme për të siguruar që ata që kryejnë krime të tilla të sillen para drejtësisë (Cryer, 2010).

2.3. Parashikimet ligjore në të drejtën ndërkombëtare mbi parashkrimin e veprave penale

Statuti për parashkrimin e veprave penale në fushën e së drejtës ndërkombëtare u kodifikua për herë të parë në rezolutën e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së të vitit 1960 të titulluar "Parimet e së Drejtës Ndërkombëtare të Njohura në Kartën e Tribunalit të Nurembergut dhe në Vendimin e Tribunalit" (Parimet e Nurembergut). Parimi 19 i Parimeve të Nurembergut përcaktoi se nuk do të ketë periudhë kufizimi për krimet kundër paqes, krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit. Ky parim u kodifikua më vonë në nenin 29 të Statutit të Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale (GJNP), i cili parashikon se krimet brenda juridiksionit të GJNP-së nuk i nënshtrohen asnjë statuti parashkrimi. Kjo do të thotë se individët mund të ndiqen penalisht për këto krime pavarësisht nga koha që ka kaluar nga kryerja e tyre. Parimi i mosparashkrimit pasqyron njohjen e peshës dhe dëmit të qëndrueshëm të shkaktuar nga krimet ndërkombëtare (Gjykata Ndërkombëtare Penale.1998). Ai thekson angazhimin e komunitetit ndërkombëtar për llogaridhënie, drejtësi dhe parandalimin e mosndëshkimit të atyre që janë përgjegjës për shkeljet më të rënda të ligjit ndërkombëtar. Duke eliminuar kufizimet kohore për ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare, parimi synon të pengojë kryerjen e krimeve të tilla, të kontribuojë në shërimin dhe pajtimin e komuniteteve të prekura dhe të mbështesë sundimin e ligjit në nivel ndërkombëtar.

Në nenin 29 të Statutit të Romës parashikohet, se rregulli i mosparashkrimit zbatohet si për fillimin e procedimeve ashtu edhe për zbatimin e dënimeve. Kjo do të thotë se individët mund të ndiqen penalisht dhe të mbahen përgjegjës në çdo kohë, dhe vendosja e dënimeve, duke përfshirë burgimin, mund të ndodhë edhe nëse ka kaluar një kohë e konsiderueshme nga kryerja e krimeve.

Është e rëndësishme të theksohet se ndërsa parimi i mosparashkrimit është gjerësisht i pranuar në të drejtën penale ndërkombëtare, mund të ketë ndryshime në zbatimin dhe interpretimin e tij ndërmjet juridiksioneve dhe sistemeve të ndryshme ligjore. Për më tepër, parimi mund të ndërveprojë me doktrina të tjera ligjore, siç është parimi i ligjshmërisë, i cili kërkon që krimet dhe dënimet të jenë të përcaktuara qartë dhe të mos parashkruhen (Cryer, 2010).

Neni 13 (b) i Statutit të Romës parashikon se GJNP "mund të ushtrojë juridiksionin e tij në lidhje me një krim të përmendur në nenin 5" nëse një situatë "i referohet Prokurorit nga Këshilli i Sigurimit që vepron sipas Kapitullit VII të Kartës së Kombeve të Bashkuara".

Siç e ka thënë O'Keefe, zbatimi i ligjit penal nga një gjykatë "është thjesht ushtrimi ose aktualizimi i parashkrimit" (O'Keefe). Kështu, kur GJNP-ja gjykon akuzat për krime, ai aktualizon parashkrimin e përfshirë në Statutin e Romës. Deri në kohën e referimit, Statuti i Romës konsiston kryesisht në një ushtrim juridiksioni për të përcaktuar nga shtetet e saj palë mbi shtetasit dhe territorin e tyre. Statuti i Romës fiton një sferë zbatimi jashtë kufijve të saj kur Këshilli i Sigurimit miraton një rezolutë që i referohet një situatë për Gjykatën Penale Ndërkombëtare (GJNP) sipas Kapitullit VII. Duke qenë se Statuti fiton sferën e zbatimit vetëm për shtetasit dhe territorin e përfshirë në kohën e referencës sipas nenit 13 (b), një kërkesë prapavepruese jo vetëm siguron juridiksion gjyqësor retroaktiv, por gjithashtu paraqet një parashkrim prapaveprues. Sigurisht pranohet se e drejta ndërkombëtare po aq sa e drejta kombëtare është një burim përkatës i ligjit për kriminalizimin e sjelljes (Grover). Megjithatë, që e drejta ndërkombëtare të jetë një burim i rëndësishëm duhet të ketë qenë i zbatueshëm për personin në kohën e aktit përkatës. "Kapitulli VII konceptimi" i një referimi sipas nenit 13 (b) i bën dispozitat penale thelbësore të Statutit të Romës të zbatueshme për të akuzuarin kur miratohet rezoluta e KS dhe jo më parë. Për veprat që tashmë janë të kriminalizuara sipas së drejtës ndërkombëtare të brenshme para referimit, parimi i mosretroaktivitetit nuk shkelet; individët dënohen për kryerjen e një krime që është e kriminalizuar sipas së drejtës ndërkombëtare dhe brenda juridiksionit të Gjykatës Penale

Ndërkombëtare (GJNP) (Galant). Nga ana tjetër, në rastet kur sjelljet ishin vetëm kriminale sipas Statutit të Romës, kërkesa parashikon në mënyrë retroaktive kriminalizimin e tyre. Prandaj, individët akuzohen për një veprim që nuk ishte konsideruar si vepër penale sipas ligjit kombëtar ose ndërkombëtar në fuqi në momentin e kryerjes së tij. Ndalimi i mosretroaktivitetit duket se në pamje të parë nuk zbatohet në raste të tilla. Parimi i mosparashkrimit pasqyron peshën e krimeve ndërkombëtare dhe vendosmërinë e bashkësisë ndërkombëtare për të siguruar përgjegjësi për krime të tilla. Ky parim siguron që autorët e krimeve ndërkombëtare mund të ndiqen penalisht dhe të dënohen pavarësisht se kur janë kryer krimet (Megret, 2008).

Megjithatë, parimi i mosparashkrimit nuk është absolut dhe ka përjashtime nga ky rregull.

Një përjashtim nga parimi i mosparashkrimit është amnistia, e cili njihet nga e drejta ndërkombëtare. Një amnisti është një falje ose përjashtim nga ndjekja penale e dhënë nga një shtet për arsye politike. Ndërsa amnistitë përgjithësisht nuk lejohen për krimet ndërkombëtare, ka pasur raste kur gjykatat ndërkombëtare kanë pranuar amnisti të dhëna nga autoritetet vendase në interes të paqes dhe pajtimit.

në rastin. Në rastin e Tadiqit, Gjykata Penale Ndërkombëtare për ish-Jugosllavinë (ICTY) trajtoi çështjen e amnistisë. ICTY u shpreh se ligji ndërkombëtar nuk njeh amnisti të përgjithshme për krimet ndërkombëtare, por se një amnisti mund të pranohet nëse plotëson disa kritere. ICTY u shpreh se një amnisti është e pranueshme nëse ajo jepet nga një autoritet legjitim, është në përputhje me ligjin ndërkombëtar të të drejtave të njeriut dhe nuk çënon qëllimin e së drejtës penale ndërkombëtare (Murphy, 2007).

Parimi i mosparashkrimit ka qenë gjithashtu subjekt i kritikave, veçanërisht në lidhje me ndjekjen penale të krimeve historike. Disa argumentojnë se parimi i mosparashkrimit mund të jetë shumë i ngurtë dhe mund të pengojë pajtimin dhe shërimin e komuniteteve të prekura nga krimet historike. Ka pasur thirrje për të futur një koncept të kufizimit kohor për krimet ndërkombëtare, i cili do të mundësonte ndjekjen penale të krimeve të kryera brenda një periudhe të caktuar, duke lejuar gjithashtu shërimin dhe pajtimin e komuniteteve të prekura nga krime të tilla (Schabas, 2017).

Perspektiva e "shpëtimit nga përgjegjësia penale, përmes argumenteve teknike, edhe në rastin e personave që kanë marrë pjesë në krime kundër njerëzimit, gjenocid apo krime lufte" është krijuar herë pas here përmes zbatimit të parashkrimit të brendshëm për veprat penale ndërkombëtare. Kombet e Bashkuara mbështetën miratimin e marrëveshjes ndërkombëtare

për përjashtimin e krimeve të luftës dhe krimeve kundër njerëzimit nga zbatimi i statutit të parashkrimit. Kjo Konventë, e cila ka 54 palë kontraktuese, u miratua më 26 nëntor 1968 dhe u vu në dispozicion për nënshkrim në New York më 16 dhjetor 1968. Më pas, më 25 janar 1974, Këshilli i Evropës miratoi një konventë të ngjashme, Konventën Ndërkombëtare për moszbatueshmërinë e kufizimeve ligjore për krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës u hap për nënshkrim në Strasburg, ka shtatë palë kontraktuese dhe ka hyrë në fuqi më 27 qershor 2003 (Council of Europe. 2021).

Konventa e New Yorkut parashikon shprehimisht të mos parashkruhen krimet e luftës dhe krimet të rënda të listuara në Konventat e Gjenevës të vitit 1949; gjithashtu, krimet kundër njerëzimit, dëbimi me sulm të armatosur ose pushtimi, aktet çnjerëzore që rrjedhin nga politika e aparteidit dhe krimi i gjenocidit gjithashtu nuk janë objekt parashkrimi, edhe nëse në kohën e kryerjes së tyre, këto akte nuk përbënin shkelje të së drejtës së brendshme të shtetit në të cilin janë kryer. Konventa u kërkon shteteve palë të ndërmarrin të gjithë masat e brendshme të nevojshme, duke përfshirë ato legislative ose të tjera, në mënyrë që të identifikojnë natyrën e veprave që nuk parashkruhen dhe të sigurojnë ekstradimin e kujtdo që ka ndihmuar në çfarëdo mënyre me kryerjen e tyre.

Neni 2 i Konventës kufizon zbatimin prapaveprues të dispozitave të saj për aktet e kryera përpara datës së hyrjes së saj në fuqi, për të cilat periudha e parashkrimit nuk kishte skaduar ende në atë datë (Constatin, 2010).

As Konventa e New Yorkut dhe as Konventa e Këshillit të Evropës nuk krijojnë një regjim ligjor ose parashkrimin e disa akteve penale të inkriminuara nga e drejta ndërkombëtare, por konfirmon se nuk lejohet parashkrimi i këtyre fakteve. Dy Konventat i ndalojnë Shtetet Palë të përfitojnë nga efekti i kalimit të kohës për të shmangur detyrimin e tyre për të ndjekur penalisht dhe dënuar personat që kanë marrë pjesë, në çdo cilësi, në cilindo nga krimet e renditura në Konventa” (Botau, 2013).

2.4. Identifikimi i problematikave mbi parashkrimin e veprës penale lidhur me qasjen e shteteve

Çështja e parashkrimit të veprave penale në të drejtën ndërkombëtare paraqet qasje dhe probleme të ndryshme ndërmjet shteteve. Duhet theksuar se disa gjykata kombëtare kanë përdorur regjimin e parashkrimit në rastet e dënimit ose ekstradimit të individëve të akuzuar

për krime të kryera si brenda dhe jashtë vendit, veçanërisht për krime lufte ose krime kundër njerëzimit, gjë që ka qenë kryesisht burim i debatit mbi këtë çështje.

Kohëzgjatja specifike e parashkrimit ndryshon në juridiksione të ndryshme dhe mund të varet nga ashpërsia e veprës penale. Shtetet e ndryshme shpesh kanë filozofi të ndryshme ligjore dhe konsiderata politike kur bëhet fjalë për drejtësinë penale. Disa juridiksione i japin përparësi përfundimit dhe mbylljes, duke argumentuar se vonesat e zgjatura në ngritjen e akuzave mund të pengojnë administrimin e drejtësisë (Muller, 2018). Të tjerë theksojnë mbrojtjen e të drejtave të viktimave dhe nevojën për llogaridhënie. Këto këndvështrime divergjente kontribuojnë në mungesën e bashkëpunimit. Gjithashtu, sistemet ligjore janë të formuara nga kontekstet historike dhe kulturore, duke çuar në ndryshime lidhur me afatin e parashkrimit. Zhvillimi historik i ligjeve, si ndikimi i të drejtës zakonore ose traditave të së drejtës civile, mund të ndikojë në qasjen e ndërmarrë nga juridiksione të ndryshme.

Arritja e një konsensusi në shtete të ndryshme mund të jetë sfiduese për shkak të nevojës për ndryshime legjislative dhe niveleve të ndryshme të vullnetit politik për të miratuar ndryshime të tilla. Dallimet në afatin e parashkrimit ndërmjet shteteve mund të komplikojnë bashkëpunimin ndërkombëtar në çështjet penale. Për shembull, një juridiksion mund të kërkojë ekstradim për një vepër që është parashkruar jashtë në një juridiksion tjetër.

Disa shtete zbatojnë ligjet e tyre kombëtare për krimet ndërkombëtare, ndërsa të tjerët miratojnë parimin e juridiksionit universal, duke mundësuar ndjekjen penale pavarësisht nga vendndodhja e krimit ose kombësia e autorit (ICC, 2012).

Një problem i rëndësishëm lind nga vështirësia në mbledhjen e provave dhe identifikimin e autorëve. Në situatat kur krimet kanë ndodhur në një juridiksion tjetër, autoriteteve lokale mund të mungojnë burimet ose motivimi për të hetuar dhe ndjekur penalisht veprat. Kjo, së bashku me faktorë të tillë si kalimi i kohës, humbja ose shkatërrimi i provave dhe mungesa e dëshmitarëve, pengon ndjekjen e drejtësisë ndaj autorëve. Duhet bashkëpunim dhe ndërveprim mes shtetesh, ku praktika ka treguar se jo gjithmonë ndodh që shtetet të tregojnë gadishmërinë e tyre (ICC, 2019).

Ka problematika të identifikuar edhe lidhur me mundësitë e keqpërdorimit të procesit ligjor. Statuti i parashkrimit mund të shfrytëzohet për të mbrojtur autorët nga ndjekja penale, pasi afati kohor i përcaktuar u lejon atyre të shmangin përgjegjësinë thjesht duke pritur afatin. Kjo pandëshkueshmëri përjetëson një kulturë mosndëshkimi, duke minuar parandalimin dhe shtetin e së drejtës (Meijer, 2013). Gjithashtu këtu kemi dhe ekzistencën e mundësisë së

keqpërdorimit të procesit ligjor. Në disa raste, parashkrimi i krimeve mund të përdoret si mjet për të mbrojtur autorët nga ndjekja penale. Për shembull, nëse një shtet përshkruan një krim pas një periudhe të caktuar, ai mund të ofrojë një mundësi për autorët që të shmangin ndjekjen penale duke pritur thjesht afatin kohor. Kjo mund të krijojë një kulturë mosndëshkimi, ku autorët mendojnë se mund të kryejnë krime ndërkombëtare pa frikë nga ndëshkimi. Kjo ngre diskutime në vende të ndryshme,

Gjithashtu, parashkrimi i veprave penale ngre pyetje edhe në lidhje me zbatimin prapaveprues të ligjit. Kjo mund të krijojë një ndjenjë padrejtësie, pasi individët mund të ndëshkohen për akte që nuk ishin të paligjshme në kohën kur janë kryer. Ai gjithashtu mund të shkelë parimin e *nullum crimen sine lege*, që do të thotë se askush nuk duhet të dënohet për një veprim që nuk ka qenë krim kur është kryer (Stahn, 2003).

Trajtimi i problemeve dhe kontradiktave që lidhen me parashkrimin kërkon shqyrtim të kujdesshëm të këtyre faktorëve. Harmonizimi i ligjeve ndërmjet shteteve të ndryshme kërkon një kuptim gjithëpërfshirës të konteksteve ligjore, kulturore dhe historike, duke llogaritur gjithashtu pritjet dhe përparimet e shoqërisë në zhvillim në praktikat ligjore. Arritja e një konsensusi mbi statutin e kufizimeve mund të kërkojë përpjekje ndërkombëtare, reforma ligjore dhe diskutime të vazhdueshme midis ekspertëve ligjorë, politikëbërësve dhe përfaqësuesve nga juridiksione të ndryshme (Vann et al, 2005).

KAPITULLI III

PARASHKRIMI I VEPRAVE PENALE SIPAS REPUBLIKËS E SHQIPËRISË

3.1. Instrumentat e ratifikuara nga Republika e Shqipërisë mbi veprat penale ndërkombëtare

Republika e Shqipërisë ka ratifikuar disa traktate ndërkombëtare lidhur me veprat penale ndërkombëtare. Këto traktate kanë pasur një ndikim të rëndësishëm në sistemin ligjor të vendit dhe aftësinë e tij për të trajtuar veprat penale ndërkombëtare (Ligji Nr. 10 236, Për Ratifikimin e Statutit të Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale).

Një nga ratifikimet më të rëndësishme të bëra nga Shqipëria është ratifikimi i Statutit të Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale (GJNP) në vitin 2003. Ky statut e bëri Shqipërinë anëtare të GJNP-së dhe e detyroi atë të bashkëpunonte me Gjykatën në hetimet dhe ndjekjet penale të saj.

Në vitin 1998, Shqipëria ratifikoi Konventën për Parandalimin dhe Ndëshkimin e Krimit të Gjenocidit, e cila obligon shtetet të marrin masa për të parandaluar dhe ndëshkuar gjenocidin. Shqipëria gjithashtu ka ratifikuar Konventat e Gjenevës të vitit 1949 dhe Protokollet e tyre Shtesë, të cilat rregullojnë sjelljen në kohë lufte dhe ofrojnë mbrojtje për viktimat e konflikteve të armatosura (Ministria e Drejtësisë e Shqipërisë. 2018).

Në vitin 2004, Shqipëria ratifikoi Konventën e Këshillit të Evropës për Veprimin kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore, e cila detyron shtetet të parandalojnë dhe të luftojnë trafikimin e qenieve njerëzore. Një tjetër instrument është Konventa Evropiane për Shtypjen e Terrorizmit, e cila detyron shtetet të bashkëpunojnë në parandalimin dhe ndjekjen penale të veprave terroriste.

Ratifikimi i këtyre instrumenteve ndërkombëtare ka çuar në miratimin e disa ligjeve dhe rregulloreve në Shqipëri për të garantuar respektimin e këtyre detyrimeve. Në vitin 2008, Shqipëria miratoi Ligjin për Bashkëpunimin me Gjykatën Penale Ndërkombëtare, i cili përcakton procedurat për bashkëpunimin e autoriteteve shqiptare me GJNP-në në hetimet dhe ndjekjet e saj. Shqipëria ka miratuar gjithashtu ligje në lidhje me parandalimin dhe ndëshkimin e gjenocidit, krimeve të luftës dhe krimeve kundër njerëzimit (Lami, & Asllani, 2018).

Pavarësisht këtyre ratifikimeve dhe zhvillimeve ligjore, Shqipëria është përballur me disa sfida në zbatimin e ligjit penal ndërkombëtar. Një nga sfidat kryesore është mungesa e kapaciteteve dhe burimeve për hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare. Shqipëria është përballur edhe me sfida në bashkëpunimin e saj me gjykatat ndërkombëtare, si GJNP, për shkak të pengesave politike dhe ligjore.

Ratifikimi nga Shqipëria i instrumenteve ndërkombëtare lidhur me veprat penale ndërkombëtare ka pasur një ndikim të rëndësishëm në sistemin e saj ligjor dhe aftësinë e saj për të trajtuar këto krime. Megjithatë, mbeten sfida në zbatimin e këtyre instrumenteve dhe ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare. Shqipëria duhet të vazhdojë t'i japë përparësi zhvillimit të kapaciteteve të saj ligjore dhe institucionale për të zbatuar në mënyrë efektive ligjin penal ndërkombëtar dhe për të garantuar përgjegjësinë për këto krime (Lami et al, 2018).

3.2. Parashikimet e brendshme ligjore në Republikën së Shqipërisë mbi ndjekjen dhe parashkrimin e veprave penale

Instrumente ndërkombëtare janë inkorporuar në sistemin ligjor shqiptar dhe kanë shërbyer si bazë për ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare. Dispozitat e brendshme ligjore për ndjekjen dhe parashkrimin e veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri përshkruhen në disa ligje, duke përfshirë Kodin e Procedurës Penale, Kodin Penal, dhe Ligjin për Bashkëpunimin Penal Ndërkombëtar.

Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë përfshin dispozita për ndjekjen dhe dënimin e krimeve ndërkombëtare. Neni 7 i Kodit Penal thotë se çdo person që kryen një krim sipas ligjit ndërkombëtar, duke përfshirë gjenocidin, krimet kundër njerëzimit, krimet e luftës ose

agresionin, do të dënohet në përputhje me dispozitat e Kodit Penal (Neni 7, KP). Gjithashtu, neni 7 i Kodit Penal parashikon juridiksionin ekstraterritorial të gjykatave shqiptare për krimet ndërkombëtare të kryera jashtë territorit të Republikës së Shqipërisë, me kusht që krimi të dënohet sipas ligjit të shtetit ku është kryer dhe që autori të jetë gjetur në Shqipëri.

Në Kodin e Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë përcaktohen procedurat për hetimin, ndjekjen penale dhe gjykimin e veprave penale, përfshirë krimet ndërkombëtare (Neni 6, KPP). Kodi i Procedurës Penale parashikon ngritjen e një njësie të specializuar pranë Prokurorisë së Përgjithshme përgjegjëse për ndjekjen e krimeve ndërkombëtare. Njësia e specializuar ka për detyrë hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare, duke përfshirë gjenocidin, krimet kundër njerëzimit, krimet e luftës dhe vepra të tjera sipas ligjit ndërkombëtar.

Ligji për Bashkëpunimin Penal Ndërkombëtar i Republikës së Shqipërisë parashikon bashkëpunim me shtete të tjera dhe organizata ndërkombëtare në hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare. Ligji përcakton kuadrin ligjor për shkëmbimin e informacionit, provave dhe asistencës me shtetet e tjera dhe organizatat ndërkombëtare (Ligji për Bashkëpunimin Penal Ndërkombëtar i Republikës së Shqipërisë. 2016). Ligji parashikon gjithashtu ekstradimin e personave të akuzuar për krime ndërkombëtare në shtete të tjera ose në gjykata ndërkombëtare, në përputhje me dispozitat e ligjit dhe marrëveshjeve ndërkombëtare.

Pavarësisht ekzistencës së këtyre dispozitave ligjore, evidentohen disa mungesa ligjore lidhur me ndjekjen dhe parashkrimin e veprave penale ndërkombëtare në Republikën e Shqipërisë. Si fillim është mungesa e ndërgjegjësimit dhe ekspertizës së zyrtarëve të zbatimit të ligjit dhe autoriteteve gjyqësore për ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare (Ministria e Drejtësisë e Republikës së Shqipërisë. 2020). Hetimi dhe ndjekja penale e krimeve ndërkombëtare kërkon njohuri dhe trajnim të specializuar dhe mungesa e një ekspertize të tillë mund të rezultojë në gabime dhe vonesa në hetimin dhe ndjekjen penale të këtyre krimeve. Për më tepër, mungojnë burimet financiare për hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare. Hetimi dhe ndjekja penale e krimeve ndërkombëtare kërkon burime të konsiderueshme, duke përfshirë burimet financiare dhe njerëzore dhe mungesa e burimeve adekuate mund të pengojë efektivitetin e këtyre përpjekjeve.

Gjithashtu, çështja e parashkrimit të krimeve ndërkombëtare ka ndryshime për sa i përket rregullimit të brendshëm. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë parashikon se afati i

parashkrimit për krimet ndërkombëtare, përfshirë krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës, nuk mbaron. Megjithatë, nuk ka një dispozitë të veçantë ligjore që parashikon zbatueshmërinë e parashkrimit për krimet ndërkombëtare në Shqipëri (International Commission of Jurists. 2019).

Sfidat që hasen duhet të adresohen për të garantuar që Republika e Shqipërisë të jetë në gjendje të ndjekë penalisht dhe ndëshkojë në mënyrë efektive krimet ndërkombëtare dhe të kontribuojë në luftën kundër pandëshkueshmërisë.

3.3. Bashkëpunimi dhe ndërveprimi në luftimin dhe ndjekjen e veprave penale ndërkombëtare

Republika e Shqipërisë ka qenë aktive në pjesëmarrjen dhe bashkëpunimin në përpjekjet e komunitetit ndërkombëtar për të luftuar dhe ndjekur penalisht veprat penale ndërkombëtare. Shqipëria ka ratifikuar disa instrumente ndërkombëtare, duke përfshirë Statutin e Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale, Konventën e Kombeve të Bashkuara kundër Krimin të Organizuar Ndërkombëtar dhe Protokollet e saj, Konventën e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit dhe Konventën e Këshillit të Evropës për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimi i produkteve të veprës penale, sic edhe më sipër u identifikuan.

Pjesëmarrja aktive e Shqipërisë në bashkëpunimin ndërkombëtar në fushën e drejtësisë penale është reflektuar në legjislacionin e saj të brendshëm (Kushtetuta e RSH). Kodi Penal i Shqipërisë penalizon një gamë të gjerë veprash penale ndërkombëtare, duke përfshirë krimet e luftës, krimet kundër njerëzimit dhe gjenocidin. Kodi i Procedurës Penale parashikon hetimin dhe ndjekjen penale të veprave të tilla, duke përfshirë parashikimin për ekstradimin dhe ndihmën e ndërsjellë juridike.

Republika e Shqipërisë ka bashkëpunuar aktivisht me gjykatat dhe institucionet ndërkombëtare, përfshirë Tribunalin Ndërkombëtar Penal për ish-Jugosllavinë (ICTY), Gjykatën Penale Ndërkombëtare për Ruandën (ICTR) dhe Gjykatën Penale Ndërkombëtare (GJNP). Nëpërmjet kësaj bashkëpunimi, Shqipëria ka ofruar prova, ka lehtësuar aksesin e dëshmitarëve dhe ka ekstraduar të dyshuarit në përputhje me kërkesat e këtyre institucioneve (Ligji nr. 55/2016 “Për mbrojtjen e dëshmitarëve dhe bashkëpunëtorëve të drejtësisë”).

Përveç pjesëmarrjes në përpjekjet ndërkombëtare për të luftuar veprat penale ndërkombëtare, Shqipëria ka marrë gjithashtu hapa për të forcuar kapacitetin e saj të brendshëm për të hetuar dhe ndjekur penalisht vepra të tilla (Ligji Nr. 48/2015 “Për Bashkëpunimin Ndërkombëtar në Çështjet Penale”) duke krijuar njësi të specializuara brenda shërbimeve të saj të policisë dhe prokurorisë për të hetuar dhe ndjekur penalisht rastet e krimit të organizuar dhe korrupsionit (Republika e Shqipërisë. 2018).

3.4. Sfidat e lidhura me ndjekjen dhe parashkrimin e veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri

Republika e Shqipërisë ka bërë progres të dukshëm në ndjekjen e veprave penale ndërkombëtare në vitet e fundit. Megjithatë, si shumë vende, edhe Shqipëria është përballur me sfida në ndjekjen dhe parashkrimin e këtyre veprave. Në Shqipëri, ka pasur disa raste dhe situata që kanë treguar sfidat dhe pamundësitë në zbatimin e së drejtës penale ndërkombëtare në nivel kombëtar. Këto sfida mund të jenë të ndryshme dhe ndikohen nga faktorë të shumtë, përfshirë mungesën e resurseve, pavarësinë e sistemit gjyqësor, ndërgjegjësimin e aktorëve të ligjit, dhe bashkëpunimin ndërkombëtar. Këtu janë disa raste të njohura që kanë ilustruar këto pamundësi:

Rasti i Slobodan Milosevic: Në vitin 1999, pas ndërhyrjes së NATO-s në Kosovë, Slobodan Milosevic, ish-presidenti i Serbisë, u akuzua nga Gjykata Ndërkombëtare për Krime të Luftës për krime lufte dhe kundër njerëzimit. Megjithatë, ai nuk u ekstradua përpara gjykatës ndërkombëtare dhe vdiq në prill 2006 para se të mbaronte procesi i tij gjyqësor në Hagë. Ky rast tregoi pamundësinë për zbatimin e drejtësisë ndërkombëtare për individët e akuzuar për krime të rënda, për shkak të ndryshimeve politike dhe mungesës së bashkëpunimit me gjykatat ndërkombëtare.

Përpjekjet për zbatimin e drejtësisë tranzicionale: Shqipëria ka përjetuar një tranzicion të vështirë pas regjimit komunist, me shumë shkelje të të drejtave të njeriut dhe krime të rënda të kryera gjatë kohës së diktaturës. Zbatimi i drejtësisë tranzicionale dhe ndjekja e autorëve

të krimeve të regjimit komunist kanë qenë një sfidë e madhe. Në disa raste, kanë hasur pengesa në hetimet dhe gjyqësimet e këtyre krimeve, duke përfshirë ndërprerjet e proceseve gjyqësore dhe mungesën e dëshmive të mjaftueshme.

Procesi i reformës në drejtësi: Shqipëria ka nisur një proces të thellë të reformës në drejtësi për të përmirësuar pavarësinë, efikasitetin dhe llogaridhënien e sistemit gjyqësor. Megjithatë, kjo reformë ka hasur në disa sfida dhe pamundësi, duke përfshirë mungesën e resurseve, presionin politik, dhe vonesat në implementimin e ndryshimeve ligjore.

Parashkrimi është një sfidë në ndjekjen penale të veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri. Kodi Penal i Shqipërisë parashikon një parashkrim për veprat penale, i cili kufizon periudhën kohore gjatë së cilës mund të ngrihet kallëzim penal kundër të pandehurit. Kjo mund të krijojë vështirësi në hetimin dhe ndjekjen penale të veprave penale ndërkombëtare, të cilat shpesh përfshijnë hetime komplekse dhe mbledhjen e provave nga juridiksione të shumta (Ligji nr. 96/2016 për veprat penale ndërkombëtare. 2016). Në disa raste, afati i parashkrimit mund të përfundojë përpara përfundimit të hetimit dhe ndjekjes penale, duke rezultuar në pamundësinë për të ngritur akuza kundër të pandehurit.

Një nga sfidat kryesore me të cilat përballet Shqipëria në ndjekjen e veprave penale ndërkombëtare është mungesa e burimeve dhe ekspertizës. Shqipëria ka një komunitet të vogël ligjor dhe ka mungesë prokurorësh, gjyqtarësh dhe avokatësh që njohin ligjin penal ndërkombëtar. Kjo ka sjellë mungesën e ekspertizës në hetimin, ndjekjen penale dhe gjykimin e këtyre çështjeve. Për më tepër, Shqipëria ka burime të kufizuara për trajnim dhe ngritje kapacitetesh, gjë që e komplikon më tej çështjen (Bala, 2013).

Mungesa e mbrojtjes së dëshmitarëve është gjithashtu një sfidë e rëndësishme në ndjekjen penale të veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri. Dëshmitarët në këto raste mund të jenë subjekt i frikësimit ose hakmarrjes nga grupet e organizuara kriminale, duke i bërë ata të hezitojnë të dalin dhe të dëshmojnë. Shqipëria ka ndërmarrë hapa për të adresuar këtë çështje duke miratuar Ligjin për Mbrojtjen e Dëshmitarëve dhe Bashkëpunëtorëve të Drejtësisë, i cili parashikon masa për mbrojtjen e dëshmitarëve, si përdorimi i pseudonimeve dhe zhvendosja e dëshmitarëve. Megjithatë, zbatimi i këtyre masave mund të jetë sfidues dhe ka nevojë për ndërgjegjësim dhe edukim më të madh në mesin e zyrtarëve të zbatimit të ligjit

dhe prokurorëve për rëndësinë e mbrojtjes së dëshmitarëve (Komisioni Ndërkombëtar i Juristëve. 2019).

Së fundi, korrupsioni dhe ndërhyrja politike mund të përbëjnë gjithashtu një sfidë për ndjekjen penale të veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri. Korrupsioni mund të dëmtojë besueshmërinë e hetimeve dhe ndjekjeve penale dhe mund ta bëjë të vështirë mbajtjen e autorëve përgjegjës. Në mënyrë të ngjashme, ndërhyrja politike mund të dëmtojë pavarësinë e gjyqësorit dhe prokurorisë dhe mund të rezultojë në mungesë përgjegjësie për ata që janë përgjegjës për vepra penale ndërkombëtare. Trajtimi i korrupsionit dhe ndërhyrjeve politike kërkon institucione të forta, prokurorë dhe gjyqtarë të pavarur dhe një përkushtim ndaj shtetit të së drejtës (Gjykata Ndërkombëtare Penale. 2021).

Ndjekja dhe parashkrimi i veprave penale ndërkombëtare në Shqipëri përballet me sfida të rëndësishme të përmendura më sipër. Adresimi i këtyre sfidave do të kërkojë një përpjekje të përbashkët nga qeveria shqiptare, shoqëria civile dhe komuniteti ndërkombëtar për të forcuar institucionet, për të ndërtuar kapacitete dhe për të promovuar sundimin e ligjit (Bala, 2013).

KAPITULLI IV

DEBATI MBI PARASHKRIMIN E VEPRAVE PENALE NË TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE BAZUAR NË PRAKTIKË

4.1. Raste praktike mbi parashkrimin e veprave penale në të drejtën ndërkombëtare penale

Gjykata Ndërkombëtare Penale ka trajtuar edhe çështjen e parashkrimit të krimeve ndërkombëtare. Në çështjen **Prokurori kundër Lubanga-s**, Dhoma Gjyqësore e GJNP-së vendosi se nuk kishte parashkrim për krimet e luftës të kryera në kontekstin e një konflikti të armatosur me karakter jondërkombëtar. Çështja ka të bëjë me dyshimet dhe akuza të lidhura me rekrutimin dhe përdorimin e pretenduar të ushtarëve të mitur në Republikën Demokratike të Kongos. Gjykata u shpreh se krimet e luftës të kryera në kontekstin e një konflikti të armatosur me karakter jondërkombëtar i nënshtroreshin parimit të së drejtës ndërkombëtare që ndalon mosndëshkimin për krime të tilla. Mungesa e parashkrimit në këtë rast nxjerr në pah peshën dhe rëndësinë që i kushtohet ndjekjes penale të krimeve kundër njerëzimit, veçanërisht ato që përfshijnë rekrutimin dhe përdorimin e fëmijëve ushtarë. Duke mos njohur parashkrimin për krime të tilla, GJNP-ja synon të sigurojë që individët përgjegjës për këto shkelje të rënda të të drejtave të njeriut të mbahen përgjegjës, pavarësisht nga kalimi i kohës.

Në mënyrë të ngjashme, në rastin e Prokurorit kundër Al Mahdi, Dhoma Gjyqësore e GJNP-së vendosi se nuk kishte parashkrim për krimet e luftës të drejtimit të qëllimshëm të sulmeve kundër ndërtesave fetare dhe historike në Timbuktu, Mali. Gjykata u shpreh se graviteti i krimit dhe fakti që ai ishte kryer në kontekstin e një konflikti të armatosur nënkuptonte se ajo i nënshtrohej parimit të së drejtës ndërkombëtare që ndalon mosndëshkimin për krime të tilla (The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi ICC-01/12-01/15).

Në rastin e Prokurorit kundër Bemba-s, Dhoma e Apelit e GJNP-së sqaroi qëllimin dhe zbatimin e parashkrimit sipas Statutit të Romës. Çështja kishte të bënte me akuzat e krimeve të luftës dhe krimeve kundër njerëzimit të pretenduara të kryera në Republikën e Afrikës Qendrore nga Jean-Pierre Bemba, ish-zëvendës-presidenti i Republikës Demokratike të Kongos. Dhoma e Apelit vendosi se statuti 10-vjeçar i kufizimeve sipas Statutit të Romës është një afat kohor absolut që nuk mund të zgjatet. Më tej Dhoma sqaroi se parashkrimi fillon të ecë nga data e veprimit ose mosveprimit të fundit në kryerjen e krimit. Prandaj, ndjekja penale duhet të fillojë brenda dhjetë viteve nga veprimi ose mosveprimi i fundit, pavarësisht nëse autori është ende i lirë (The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo. ICC-01/05-01/08).

Në mënyrë të ngjashme, në çështjen Prokurori kundër Katanga dhe Ngudjolo, Dhoma Gjyqësore e GJNP-së vendosi se ndjekja penale duhet të fillojë brenda periudhës ligjore prej dhjetë vjetësh nga veprimi ose mosveprimi i fundit, dhe çdo vonesë në ndjekjen penale të shkaktuar nga pamundësia për të arrestuar i akuzuari apo mungesa e bashkëpunimit nga shtetet nuk e zgjat afatin e parashkrimit. Rasti përfshinte krime lufte dhe krime kundër njerëzimit të kryera gjatë konfliktit në Republikën Demokratike të Kongos. Në këtë rast roli i parashkrimit nuk ishte adresuar drejtpërdrejt apo relevant.

Gjykata Penale Ndërkombëtare për ish-Jugosllavinë (ICTY) u formua nga Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara për të gjykuar ata që kanë kryer shkelje të rënda të së drejtës ndërkombëtare humanitare gjatë konfliktit në ish-Jugosllavi. Qëllimi i kësaj gjykate ishte të siguronte llogaridhënien dhe drejtësinë për krimet e luftës, krimet kundër njerëzimit dhe shkeljet e të drejtave të njeriut të kryera gjatë konfliktit në rajonin e ish-Jugosllavisë. ICTY-ja është marrë edhe me çështjen e parashkrimit në disa raste. Në rastin e Prokurorit kundër Delalic et al., Dhoma e Apelit e ICTY-së vendosi se statuti i parashkrimit nuk zbatohet për krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit, pasi këto krime janë aq të rënda sa nuk mund të ketë kufizim kohor për ndjekjen e tyre.

Në rastin e Prokurorit kundër Blaskicit, Dhoma Gjyqësore e ICTY-së vendosi se statuti i kufizimeve zbatohet për krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit, por vetëm nëse parashikohet nga ligji i brendshëm i shtetit ku është kryer krimi. Rasti kishte të bënte me kryerjen e krimeve të luftës gjatë konfliktit në Bosnje dhe Hercegovinë (The Prosecutor v. Tihomir Blaškić). Në vendimin e saj, ICTY vendosi se statuti i kufizimeve nuk zbatohet për krimet e gjenocidit, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës. Gjykata u shpreh se këto

krime ishin të një rëndësie të tillë, sa që konsideroheshin si shkelje e të drejtave themelore të njeriut dhe si të tilla, ato i nënshtroheshin parimit të së drejtës ndërkombëtare që ndalon mosndëshkimin e krimeve të tilla.

Në mënyrë të ngjashme, në rastin Prokurori kundër Kupreskic et al. para Tribunalit të Hagës, gjykata vendosi se nuk kishte kufizime për krimet e luftës, krimet kundër njerëzimit dhe gjenocidin. Pretendimet për gjenocid, krime kundër njerëzimit dhe krime lufte të kryera gjatë konfliktit në Bosnjë dhe Hercegovinë në fillim të viteve 1990 ishin objekt i këtij rasti. Gjykata vlerësoi se këto krime ishin të një natyre kaq të rëndë, sa që ato ishin në përputhje me parimin e së drejtës ndërkombëtare që kërkon mosndëshkimin e krimeve të tilla (Kupreskic et al. – Judgement).

Gjykata Penale Ndërkombëtare për Ruandën (ICTR) u krijua nga Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara për të ndjekur penalisht individët përgjegjës për gjenocidin, krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit të kryera gjatë gjenocidit të vitit 1994 në Ruandë. ICTR ka trajtuar edhe çështjet e parashkrimit në disa raste të saj. Në çështjen Prokurori kundër Rutagandës, Dhoma Gjyqësore e ICTR u shpreh se nuk ka parashkrim për gjenocidin sipas së drejtës zakonore ndërkombëtare, dhe për këtë arsye, ndjekja penale për këtë krim mund të ngrihet në çdo kohë (The Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda (Judgement and Sentence)

4.2. Debati për parashkrimin në të drejtën penale ndërkombëtare

Debatet e krijuara në këtë drejtim ngrenë tensione ndërmjet parimeve të drejtësisë, llogaridhënies dhe sigurisë juridike (Cryer, et al 2005).

Këto parime janë të gjitha të rëndësishme, por ato mund të vijnë në konflikt kur bëhet fjalë për përcaktimin e kornizës kohore të përshtatshme për ndjekjen penale të veprave penale ndërkombëtare (Cassese, 2002).

Nga njëra anë, parimi i drejtësisë kërkon që ata që kryejnë krime të tmerrshme të mbajnë përgjegjësi për veprimet e tyre. Ky parim pasqyrohet në idenë se nuk duhet të ketë mosndëshkim për shkeljet e rënda të së drejtës ndërkombëtare humanitare, si gjenocidi, krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit. Prandaj, autorët e këtyre krimeve duhet të

ndiqen penalisht dhe të dënohen, pavarësisht se sa kohë ka kaluar nga kryerja e veprave (Gal, 2011).

Nga ana tjetër, parimi i sigurisë juridike kërkon që individët dhe shtetet të kenë besim në ligj dhe të mund të mbështeten në të për të qeverisur veprimet e tyre. Ky parim reflektohet në idenë se duhet të ketë disa kufizime në kornizën kohore për ndjekjen penale të veprave. Kjo për shkak se sa më e gjatë të jetë afati kohor, aq më e vështirë bëhet mbledhja e provave, gjetja e dëshmitarëve dhe sigurimi i një gjykimi të drejtë (Zappla, 2014).

Tensioni midis këtyre parimeve është veçanërisht i dukshëm në rastet kur afati i parashkrimit ka skaduar, por dalin prova të reja që mund të çojnë në një ndjekje penale të suksesshme. Në raste të tilla, ka një konflikt midis parimit të drejtësisë, i cili kërkon llogaridhënie dhe parimit të sigurisë juridike, i cili kërkon përfundimit e proceseve gjyqësore në një kohë sa më të arsyeshme (Jennings, 2014).

Gjykata Ndërkombëtare Penale (GJNP) është përballur me këtë tension në disa raste. I pandehuri në çështjen Prokurori kundër Bemba para Gjykatës Penale Ndërkombëtare (ICC) u akuzua për krime lufte dhe krime kundër njerëzimit të kryera në Republikën e Afrikës Qendrore gjatë viteve 2002 dhe 2003. Ky rast shërben si një shembull konkret. Prokurori paraqiti kërkesën për të filluar hetimet në vitin 2010, por Gjykata Paraprake refuzoi kërkesën, duke arsyetuar se nuk ishte brenda juridiksionit të përkohshëm të gjykatës. Megjithatë, në vitin 2013, Gjykata e Apelit revokoi vendimin e mëparshëm, pasi gjeti prova të reja që mund të çonin në një ndjekje penale të suksesshme. Çështja kaloi në gjyq dhe në vitin 2016, Bemba u dënua dhe u dënua me 18 vjet burg (The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo ICC-01/05-01/08). Parashkrimi ishte i rëndësishëm në çështjen Bemba pasi përcaktoi afatin kohor për akuzat e ngritura kundër tij. Vendimi i parashkrimit nga Dhoma Gjyqësore kufizoi krimet për të cilat Bemba mund të ndiqet penalisht dhe përjashtoi disa akte që ndodhën përpara tetorit 2002.

Një shembull tjetër është rasti i Prokurorit kundër Al-Bashir, ish-presidentit të Sudanit, i cili u padit nga GJNP-ja në vitin 2009 për krime lufte, krime kundër njerëzimit dhe gjenocid të kryer në Darfur. Sudani nuk është palë në Statutin e Romës dhe ka refuzuar juridiksionin e Gjykatës Ndërkombëtare Penale, e cila paraqiti vështirësi në këtë rast. Për më tepër, Al-Bashir mbrohej nga imuniteti si kryetar i shtetit. Në vitin 2019, Al-Bashir u rrëzua nga një grusht shteti ushtarak dhe qeveria kalimtare tregoi se do të ishte e gatshme të bashkëpunonte me GJNP-në. Megjithatë, çështja e parashkrimit mbetet e pazgjidhur, pasi krimet e

supozuara ishin kryer mbi një dekadë më parë (The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir ICC-02/05-01/09).

Në rastin e Republikës së Kosovës, ka pasur tensione ndërmjet parimit të drejtësisë dhe parimit të sigurisë juridike në kuadër të ndjekjes penale të veprave penale ndërkombëtare. Për shembull, në rastin Prokurori kundër Haradinajt, i pandehuri akuzohej për krime lufte të kryera gjatë konfliktit në Kosovë në vitet 1998-1999. Çështja fillimisht u pushua në vitin 2008 për shkak të mungesës së provave, por u rihap në vitin 2010 pasi dolën prova të reja. Gjyqi përfundoi me një pafajësi në vitin 2012, por çështja nxori në pah vështirësitë e ndjekjes penale të veprave penale të ndodhura shumë vite më parë dhe sfidat e sigurimit të një gjykimi të drejtë kur provat janë të pakta (Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.: The International Criminal Tribunal).

Si përfundim, debati mbi parashkrimin në të drejtën penale ndërkombëtare ngre tensione ndërmjet parimeve të drejtësisë, llogaridhënies dhe sigurisë juridike (Stahn, 2016). Ndërsa ekziston një argument i fortë për mbajtjen e përgjegjësive të autorëve të krimeve të rënda ndërkombëtare, ekzistojnë gjithashtu kufizime praktike në kornizën kohore për ndjekjen penale të veprave të tilla (Schabas, 2011).

4.3. Ndikimi i parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të mbajtur përgjegjës autorët e krimeve ndërkombëtare

Statuti i parashkrimit nuk ka pasur konsensus lidhur me faktin nëse krimet ndërkombëtare duhet ose nuk duhet të përjashtohen nga statuti i parashkrimit. Përkrahësit e parashkrimit argumentojnë se është e nevojshme të mbrohen të drejtat e të pandehurve, të parandalohet shpërdorimi i procesit ligjor dhe të promovohet siguria juridike. Ata argumentojnë se kalimi i kohës mund ta bëjë të vështirë ose të pamundur mbledhjen e provave, gjetjen e dëshmitarëve dhe sigurimin e një gjykimi të drejtë (Bassiouni, 2000).

Megjithatë, kritikët e parashkrimit argumentojnë se ai minon përgjegjësinë dhe luftën kundër mosndëshkimit. Ata argumentojnë se krimet ndërkombëtare kryhen shpesh në kontekstin e konfliktit të armatosur, ku autorët mund të mbajnë pozita pushteti dhe ndikimi. Në raste të tilla, kalimi i kohës mund të vështirësojë mbajtjen e autorëve përgjegjës dhe mund të çojë në një ndjenjë mosndëshkimi (Cryer, 2010).

Ndikimi i statutit të parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të mbajtur përgjegjës autorët e krimeve ndërkombëtare mund të shihet në disa raste.

Një shembull është rasti i Hissène Habré, ish-presidentit të Çadit, i cili u padit në Senegal në vitin 2013 për krime kundër njerëzimit dhe tortura të kryera gjatë sundimit të tij në vitet 1980. Habré kishte jetuar në mërgim në Senegal për më shumë se 20 vjet kur më në fund u soll para drejtësisë. Gjyqi i tij, i cili nisi në vitin 2015, ishte një rast i veçantë si gjyqi i parë i një ish-kryetari shteti nga një gjykatë afrikane. Habré u dënua përfundimisht dhe u dënua me burgim të përjetshëm, por vonesa e gjatë në ndjekjen e tij dhe fakti që ai kishte qenë në gjendje të jetonte i lirë për kaq shumë vite ngriti pikëpyetje në lidhje me efektivitetin e drejtësisë penale ndërkombëtare (Jalloh, 2015).

Ndikimi i parashkrimit në aftësinë e drejtësisë penale ndërkombëtare për të kërkuar përgjegjësi nga autorët vërehet edhe në rastet kur krimet janë kryer shumë vite më parë dhe autorët tani janë të moshuar ose me shëndet të dobët. Rasti i Oskar Gröning, një ish-roje SS në Aushvic, është një shembull i tillë. Gröning u padit në Gjermani në vitin 2015 për rolin e tij në vrasjen e 300,000 njerëzve në Aushvic gjatë Luftës së Dytë Botërore. Ai ishte 94 vjeç në kohën e aktakuzës dhe vdiq para se të përfundonte gjyqi. Rasti ngriti pyetje në lidhje me efektivitetin e drejtësisë penale ndërkombëtare në mbajtjen e autorëve përgjegjës për krimet e kryera shumë vite më parë (Schabas, 2000).

ngre pyetje në lidhje me përgjegjshmërinë dhe efektivitetin e drejtësisë penale ndërkombëtare. Ndërsa statuti i parashkrimit shërben për të balancuar interesat e drejtësisë, sigurisë ligjore dhe praktike, ai gjithashtu mund të dëmtojë llogaridhënien dhe luftën kundër mosndëshkimit (Werle, 2014).

4.4. Mundësitë e paraqitura nga qasjet e ndryshme të parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare

E drejta penale ndërkombëtare përballet me sfida në balancimin e nevojës për llogaridhënie për krimet e rënda ndërkombëtare dhe nevojës për siguri dhe drejtësi juridike (Cryber, 2014). Një nga mënyrat për të adresuar këtë sfidë është përdorimi i statuteve të parashkrimit. Statuti i parashkrimit është një parim ligjor që vendos një afat kohor për sa kohë një prokurorduhet të ngrejë akuza kundër një personi të akuzuar pasi është kryer krimi i supozuar.

Një nga qasjet e kufizimit në të drejtën penale ndërkombëtare është qasja absolute. Kjo qasje parashikon që nuk duhet të ketë afat kufizimi për krimet ndërkombëtare. Kjo do të thotë se individët mund të ndiqen penalisht për krime ndërkombëtare pavarësisht se kur janë kryer krimet (Jalloh, 2008). Qasja absolute shihet si një mënyrë për të siguruar përgjegjësi për krimet ndërkombëtare dhe për të dekurajuar mosndëshkimin. Kjo qasje pasqyrohet në Statutin e Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale, i cili nuk parashikon një statut parashkrimi për krimet ndërkombëtare (Bantekas dhe Nash, 2016).

Megjithatë, qasja absolute është kritikuar për potencialin e saj për të minuar sigurinë juridike dhe drejtësinë (Sluiter, 2012). Kjo sepse sa më e gjatë të kalojë koha nga kryerja e krimit, aq më e vështirë bëhet mbledhja e provave, gjetja e dëshmitarëve dhe sigurimi i një gjykimi të drejtë. Për më tepër, qasja absolute mund të krijojë pasiguri për individët që kanë jetuar në paqe dhe nuk kanë arsye të besojnë se mund të ndiqen penalisht për krime të kryera shumë vite më parë (Akande, 2014).

Një tjetër qasje ndaj kufizimit në të drejtën penale ndërkombëtare është qasja relative. Kjo qasje parashikon që periudha e parashkrimit për krimet ndërkombëtare duhet të jetë më e shkurtër se ajo për krimet e zakonshme. Arsyeja pas kësaj qasjeje është se krimet ndërkombëtare konsiderohen të jenë më të rënda se krimet e zakonshme, dhe për këtë arsye, një periudhë më e shkurtër kufizimi është e justifikuar. Qasja relative reflektohet në disa sisteme ligjore kombëtare, si Shtetet e Bashkuara, të cilat parashikojnë një periudhë më të shkurtër kufizimi për krimet ndërkombëtare (Bassiouni, 2008).

Qasja relative është kritikuar për minimin e mundshëm të parimit të barazisë para ligjit. Kjo për shkak se periudha më e shkurtër e parashkrimit për krimet ndërkombëtare mund të rezultojë në një situatë ku disa individë nuk vihen para përgjegjësisë për krimet e tyre thjesht sepse janë kryer përpara skadimit të afatit të parashkrimit, ndërsa të tjerët që kanë kryer të njëjtat krime pas afatit të parashkrimit të mbahen përgjegjës.

Një qasje e tretë ndaj kufizimit në të drejtën penale ndërkombëtare është qasja hibride. Kjo qasje parashikon që periudha e parashkrimit për krimet ndërkombëtare duhet të jetë më e gjatë se ajo për krimet e zakonshme, por më e shkurtër se qasja absolute (Van, 2014). Kjo qasje njeh nevojën për llogaridhënie dhe siguri dhe drejtësi ligjore. Qasja hibride reflektohet në disa sisteme ligjore kombëtare, si Gjermania, e cila parashikon një periudhë më të gjatë kufizimi për krimet ndërkombëtare sesa për krimet e zakonshme, por ende vendos një kufi kohor për ndjekjen penale të krimeve të tilla (Cryber, 2010).

Qasja hibride është kritikuar se është e paqartë dhe e vështirë për t'u zbatuar në praktikë. Kjo për shkak se përcaktimi i periudhës së duhur të kufizimit për krimet ndërkombëtare kërkon një balancim të faktorëve të ndryshëm, si graviteti i krimeve, disponueshmëria e provave dhe interesat e të akuzuarit (Akande, 2010).

Qasjet e ndryshme të kufizimit në të drejtën penale ndërkombëtare paraqesin mundësi të ndryshme për të balancuar nevojën për llogaridhënie për krimet ndërkombëtare dhe nevojën për siguri dhe drejtësi juridike (Stahn, 2008). Qasja absolute siguron që autorët e krimeve ndërkombëtare mund të ndiqen penalisht në çdo kohë, por mund të çënojnë sigurinë juridike dhe drejtësinë. Qasja relative siguron që krimet ndërkombëtare të trajtohen si më të rënda se krimet e zakonshme, por mund të çënojnë parimin e barazisë para ligjit. Qasja hibride njih nevojën për llogaridhënie dhe siguri dhe drejtësi, por mund të jetë e vështirë të zbatohet në praktikë. Duhet që bashkësia ndërkombëtare të përcaktojë se cila qasje i shërben më mirë interesave të drejtësisë dhe shtetit të së drejtës (Werle, 2017).

PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME

Parashkrimi i veprave penale në të drejtën penale ndërkombëtare, sic u diskutua gjatë gjithë këtij punimi, është një temë e shumë problematikave ligjore. Ndërsa disa argumentojnë se duhet të ketë dispozita të lidhura me parashkrimin për ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare, të tjerë besojnë se graviteti i këtyre veprave kërkon një përjashtim nga parimi standard ligjor.

Gjatë analizës së temës vihet në dukje që nuk ka një konsensus nëse krimet me natyrë ndërkombëtare duhet ose nuk duhet të përjashtohen nga parashkrimi. Ka qëndrime pro dhe kundër kësaj çështjeje. Qëndrimet pro lidhen me natyrën procedurale që konsistojnë në të drejtën e të akuzuarit për një gjykim të drejtë. Me kalimin e një kohe të konsiderueshme rritet probabiliteti që provat të zhduken ose të deformohen dhe dëshmitarët të mos kenë një memorie të saktë të ngjarjeve të ndodhura. Argumentet e anës procedurale lidhen me pyetjen nëse është e drejtë për të akuzuarin dhe se sa e mundur është që të gjykohet në mënyrë efektive rasti i tij pas kalimit të një kohe të gjatë. Prandaj koha është një element kyç në ofrimin e drejtësisë, sidomos në gjykimin e veprave penale. Drejtësia duhet dhënë brenda një kohe të arsyeshme duke qënë së në gjykimin e këtyre çështjeve pasI të vonosh dhënien e drejtësisë, në vetvete është padrejtësi (*Iustitiam morari iniustitia est*).

Qëndrimet kundër afatit të parashkrimit lidhen me natyrën substanciale, kanë të bëjnë me justifikimin për të gjykuar dhe ndëshkuar personat e akuzuar për krime ndërkombëtare. Lejimi i këtyre autorëve për t'i shpëtuar dënimit për shkak të kalimit të kohës do të conte drejt mosndëshkimit dhe do të dobësonte efektin parandalues të së drejtës penale ndërkombëtare. Mbajtja e individëve përgjegjës, jo vetëm që adreson përgjegjësinë individuale, por gjithashtu dekurajon shtetet që të përfshihen ose të mbështesin krime të tilla. Në thelb vendosja e një afati parashkrimi prek një ndër parimet kyç të së drejtës ndërkombëtare që është llogaridhënia.

Disa gjykata penale ndërkombëtare kanë adoptuar një qasje fleksibël ndaj parashkrimit, duke marrë parasysh rrethanat e veçanta të secilit rast. Si shembull konkret, Gjykata Penale Ndërkombëtare për Ruandën dhe Gjykata Penale Ndërkombëtare për ish-Jugosllavinë kanë vënë në zbatim parimin e mosndëshkimit të krimeve të kryera gjatë konflikteve të tyre të përkatëshme, duke lejuar ndjekjen penale edhe për krimet e kryera shumë vite para nisjes së aktakuzës.

Ka nga ata që argumentojnë se parashkrimi duhet të zbatohet për krimet ndërkombëtare në të njëjtën mënyrë që zbatohet për krimet e brendshme. Argumenti është se lejimi i ndjekjes penale të krimeve të kryera shumë vite më parë bie ndesh me parimin e sigurisë juridike, i cili kërkon që individët të kenë një pritshmëri të arsyeshme se nuk do të ndiqen penalisht për krimet e kryera shumë kohë më parë. Ky argument është veçanërisht i rëndësishëm në rastet kur autorët e dyshuar janë të moshuar dhe mund të kenë vështirësi të mbrohen për shkak të kalimit të kohës.

Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se parimi i sigurisë juridike nuk është absolut, veçanërisht kur bëhet fjalë për krime aq të rënda sa krimet ndërkombëtare. Rëndësia e krimeve ndërkombëtare, si gjenocidi, krimet kundër njerëzimit dhe krimet e luftës, do të thotë se ekziston një argument i fortë për një përjashtim nga parimi i parashkrimit. Kjo ndodh sepse këto krime jo vetëm që cenojnë të drejtat individuale, por edhe minojnë rendin juridik ndërkombëtar dhe përbëjnë një kërcënim për paqen dhe sigurinë globale.

Bazuar në analizën e mësipërme, mendoj që e drejta penale ndërkombëtare duhet të adoptojë një qasje fleksibël ndaj afatit të parashkrimit, duke marrë parasysh rrethanat e veçanta të secilit rast. Kjo do të thotë se në disa raste mund të lejohen ndjekjet edhe pse krimet janë kryer shumë vite më parë, ndërsa në të tjera parashkrimi mund të zbatohet në të njëjtën mënyrë që zbatohet për krimet e tjera. Kjo qasje vendos një ekuilibër midis parimeve të drejtësisë, llogaridhënies dhe sigurisë ligjore, duke njohur gjithashtu peshën e krimeve ndërkombëtare.

Rekomandohet që shtetet dhe organizatat ndërkombëtare të punojnë së bashku për të forcuar kuadrin e tyre ligjor për krimet ndërkombëtare, duke përfshirë statutin e kufizimeve. Kjo përfshin sigurimin që ligjet e tyre të brendshme janë në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe se ka bashkëpunim ndërmjet shteteve në hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve ndërkombëtare.

Si përfundim, çështja e parashkrimit në të drejtën penale ndërkombëtare është komplekse dhe kërkon një qasje të balancuar. Ndërsa ka argumente të vlefshme në të dyja anët e debatit, rekomandohet që të merret një qasje fleksibël, duke marrë parasysh rrethanat e veçanta të secilit rast. Duke vepruar kështu, ne mund të sigurojmë që drejtësia të vihet në vend, duke respektuar gjithashtu parimet e sigurisë ligjore dhe llogaridhënies.

REFERENCA

Burime ligjore:

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë. (1998).

Kodi Penal I RSH.

Kodi I Procedures Penale RSH. Marre nga
<https://www.osce.org/albania/41562?download=true>

Ligji për Bashkëpunimin Penal Ndërkombëtar i Republikës së Shqipërisë. (2016).

Ligji Nr. 10 236, Për Ratifikimin e Statutit të Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale (22 korrik 2010).

Ligji nr. 55/2016 “Për mbrojtjen e dëshmitarëve dhe bashkëpunëtorëve të drejtësisë” i Republikës së Shqipërisë. (2016).

Ligji Nr. 48/2015 “Për Bashkëpunimin Ndërkombëtar në Çështjet Penale” i Republikës së Shqipërisë. (2015).

Republika e Shqipërisë. (2018). Raporti i katërt periodik i Shqipërisë në Komitetin e Kombeve të Bashkuara.

Ligji nr. 96/2016 për veprat penale ndërkombëtare. (2016).

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). About the ICTY. Marrë nga <http://www.icty.org/en/about>

United Nations Security Council. (2001). Resolution 1373 (2001) [on the threat to international peace and security caused by terrorist acts]. Marrë nga [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373\(2001\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373(2001))

International Criminal Court. (n.d.). Rome Statute of the International Criminal Court. Marre nga <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>

International Criminal Court. (2019). Code of Professional Conduct for Counsel before the International Criminal Court. Marrë nga https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/ICC_Code_of_Professional_Conduct_ENG.pdf

Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara. (1948). Konventa për Parandalimin dhe Dënimin e Krimit të genocidit. Kombet e Bashkuara.
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara. (1968). Konventa për moszbatueshmërinë e kufizimeve ligjore për krimet e luftës dhe krimet kundër njerëzimit. Kombet e Bashkuara.
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/nonapplicability.aspx>

Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale, 17 korrik 1998, 2187 U.N.T.S. 90, ICC-ASP/1/3 (ndryshuar së fundi 2010).

Gazeta Zyrtare e Bashkimit Evropian C 303/17 - 14.12.2007

Gjykata Ndërkombëtare Penale. (2002). Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>

Gjykata Ndërkombëtare Penale. (2021). Shqipëria. Marrë nga <https://www.icc-cpi.int/albania>

Gjykata Ndërkombëtare Penale. (n.d.). Rreth Gjykatës. Marrë nga <https://www.icc-cpi.int/about>

Gjykata Ndërkombëtare Penale. (n.d.). Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale. Marrë nga <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>

Burime te tjera:

Akande, D. (2011). Prosecuting international crimes: Selectivity or universality? *Journal of International Criminal Justice*, 9(1), 19-38.

Akande, D. (2014). Statute of limitations. In *Oxford bibliographies in international law*. Oxford University Press.

Akhavan, P. (2001). Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?. *American Society of International Law Proceedings*, 95, 7-10. Marrë nga <https://www.jstor.org/stable/25661051>

Ambos, K. (2015). Treaty Interpretation in the Jurisprudence of the International Criminal Court. In G. Mettraux (Ed.), *Perspectives on the Nuremberg Trial* (pp. 423-452). Oxford University Press.

- Bala, M. (2013). Sfidat e përkthimit të së drejtës penale ndërkombëtare në të drejtën kombëtare: Rasti i Shqipërisë. *Gazeta Evropiane e Kriminologjisë, E Drejta Penale dhe Drejtësia Penale*, 21(1), 37-52.
- Bantekas, I., & Nash, S. (2016). *International criminal law*. Routledge.
- Bassiouni, M. C. (1999). *Introduction to international criminal law*. Transnational Publishers.
- Bassiouni, M. C. (2000). International crimes: Jus cogens and obnoxious offenders. *Law and Contemporary Problems*, 63(4), 63-82. Marre nga <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol63/iss4/3/>
- Bassiouni, M. C. (2008). *International criminal law (Vol. 1)*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Bassiouni, M. C. (2008). *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents*. Brill Nijhoff.
- Bassiouni, M. C. (2011). *An introduction to international criminal law and procedure*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Bassiouni, M. C. (2011). *International criminal law: Sources, subjects, and contents*. Brill Nijhoff.
- Boas, G., & Buergenthal, T. (Eds.). (2008). *International criminal law: A collection of international and European instruments (Vol. 1)*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Botau, D. (2013). *Aplicarea dreptului internațional în sistemul Convenției europene a drepturilor omului [Application of international law in the subsystem of the European Convention on Human Rights]*. Hamangiu.
- Broomhall, B. (2009). *International justice and the International Criminal Court: Between sovereignty and the rule of law*. Oxford University Press.
- Cassese, A. (2002). The statute of limitations in international criminal law. *Journal of International Criminal Justice*, 1(1), 181-195.
- Cassese, A. (2008). *International criminal law (2nd ed.)*. Oxford University Press.
- Cassese, A. (2013). *International criminal law (3rd ed.)*. Oxford University Press.
- Constantin, V. (2010). *Drept internațional [International law]*. Universul Juridic.
- Council of Europe. (2021, Maj 11). *Chart of signatures and ratifications of Treaty 082 - European Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitation to Crimes against Humanity and War Crimes*. Marre nga <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=082&>
- Cryer, R. (2005). The statute of limitations in international criminal law: A critique. *Journal of International Criminal Justice*, 3(4), 832-849.

- Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., & Wilmshurst, E. (2010). *An introduction to international criminal law and procedure* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., & Wilmshurst, E. (2014). *An introduction to international criminal law and procedure*. Cambridge University Press.
- Donnelly, J. (2008). *International human rights*. Westview Press.
- Duval, A. (2018). *The principle of legality in international criminal law*. Oxford University Press.
- Gal-Or, N. (2011). The statute of limitations in international criminal law: The Tadic case. *International Criminal Law Review*, 11(2), 217-231.
- Gonzalez-Salzburg, D. (2009). The complementary nature of national and international criminal jurisdiction. In S. L. Sperling & M. C. Cross (Eds.), *International crimes and other gross human rights violations: A multi- and interdisciplinary textbook* (pp. 107-134). Intersentia.
- Heller, K. J. (2014). *The Limits of International Criminal Justice*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Henckaerts, J. M., & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary international humanitarian law* (Vol. 1). Cambridge University Press.
- Hessbruegge, J. A. (2012). Justice delayed, not denied: Statutory limitations and human rights crimes. *Georgetown Journal of International Law*, 43(2), 335-386. Marre nga <https://articleworks.cadmus.com/geolaw/zsx00212.html>
- ICC. (2012). *Elements of Crimes*. Marre nga <https://www.icc-cpi>.
- Jalloh, C. C. (2018). The role of the statute of limitations in international criminal law. *Journal of International Criminal Justice*, 16(1), 1-23.
- Jennings, M. (2014). The statute of limitations in international criminal law: A continuing controversy. *International Criminal Law Review*, 14(2), 195-221.
- Journal of Mediation & Social Welfare*, 2020, Volume 2, Issue 1, pages: 12-21. <https://doi.org/10.18662/jmsw/2.1/9>
- Komisioni i së Drejtës Ndërkombëtare. (2019). Hartimi i artikujve për krimet kundër njerëzimit. *Kombet e Bashkuara*. <https://undocs.org/en/A/CN.4/L.935/Rev.1>
- Komisioni Ndërkombëtar i Juristëve. (2019). Shqipëria: Sfidat dhe mundësitë për përgjegjësi për krimet ndërkombëtare. Marrë nga <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2019/11/Albania-report-2019-ENG.pdf>
- Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Torturës dhe Trajtimeve ose Ndëshkimeve të tjera Mizore, Çnjerëzore ose Degraduese.
- Lami, E., & Asllani, A. (2018). Albania. In M. Romano & J. Werle (Eds.), *The Oxford Handbook of Criminal Law* (fq. 1-19). Oxford, UK: Oxford University Press.

- Lattanzi, F. (2015). *The principle of complementarity in international criminal law: Origin, development and practice*. Cambridge University Press.
- Luban, D. (2004). The ICC's complementarity regime: A preliminary assessment. *American Journal of International Law*, 98(3), 523-544.
- Luban, D. (2009). Fairness to Rightness: Jurisdiction, Legality, and the Legitimacy of International Criminal Law. *Criminal Law and Philosophy*, 3(3), 239-258.
- Lukanov kundër Bullgarisë, vendimi i Komisionit.
- Mégret, F. (2008). International criminal law and the politics of international law. In M. Byers (Ed.), *The role of law in international politics: Essays in international relations and international law* (pp. 299-318). Oxford University Press.
- Ministria e Drejtësisë e Republikës së Shqipërisë. (2020). Raporti i Progresit për Shqipërinë 2020. Marrë nga <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0418&from=EN>
- Ministria e Drejtësisë e Shqipërisë. (2018). Raporti i Shqipërisë mbi Zbatimin e Statutit të Romës të Gjykatës Ndërkombëtare Penale. Tiranë, Shqipëri: Ministria e Drejtësisë.
- Ministria e Drejtësisë e Shqipërisë. (n.d.). Bashkëpunimi Ndërkombëtar. Marrë nga <https://drejtesia.gov.al/en/services/international-cooperation/>
- Murphy, S. D. (2007). *Principles of international law* (2nd ed.). Thomson/West.
- Sassòli, M. (2013). How does law protect in war? Outline of international humanitarian law. ICRC.
- Schabas, W. A. (2000). *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Schabas, W. A. (2011). *An introduction to the international criminal court*. Cambridge University Press.
- Schabas, W. A. (2017). *An introduction to the International Criminal Court* (5th ed.). Cambridge University Press.
- Scharf, M. P. (2013). *International criminal law and its enforcement: Cases and materials* (3rd ed.). Carolina Academic Press.
- Shaw, M. N. (2014). *International law*. Cambridge University Press.
- Sluiter, G. (2012). *International criminal procedure*. Oxford University Press.
- Stahn, C. (2008). The enforcement of international criminal sentences and the question of prescription. *Journal of International Criminal Justice*, 6(1), 125-146.
- Stahn, C. (2013). *The Rome Statute of the International Criminal Court: A commentary* (2nd ed.). Oxford University Press.

- Stahn, C. (2016). Justice and accountability versus legal certainty in the debate on the statute of limitations in international criminal law. *Journal of International Criminal Justice*, 14(2), 247-266.
- Stahn, C. (2017). *The law and practice of international territorial administration: Versailles to Iraq and beyond*. Cambridge University Press.
- Stahn, C. (2018). *The law and practice of international territorial administration: Versailles to Iraq and beyond*. Cambridge University Press.
- Van den Wyngaert, C. (2014). The statute of limitations and international criminal law. In S. L. Trechsel, & F. Bono (Eds.), *Statutes of limitations in criminal cases* (pp. 311-327). Springer.
- Van Sliedregt, E. (2015). *International criminal law: A critical introduction*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Varvara kundër Italisë, § 69.
- Werle, G. (2009). *Principles of international criminal law*. T.M.C. Asser Press.
- Werle, G., & Jessberger, F. (2009). *Principles of international criminal law*. TMC Asser Press.
- Werle, G., & Jessberger, F. (2014). *Principles of International Criminal Law* (3rd ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Werle, G., & Jessberger, F. (2017). *Principles of international criminal law*. T.M.C. Asser Press.
- X kundër Holandës, vendimi i Komisionit.
- Zappalà, S. (2014). The Statute of Limitations for International Crimes. *Journal of International Criminal Justice*, 12(1), 141-162. doi: 10.1093/jicj/mqt051